

„latroké mind a múlt, a hely”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
X. ÉVFOLYAM 1999. 19. (297.) SZÁM — OKTÓBER 10.

ára 2000 lej

Borsos Miklós rajza

KIRÁLY LÁSZLÓ

A világháborúk története hét kötetben

A világháborúk pedig a következőképpen történnek. És ezzel búcsúztatom is az úgynevezett második évezredet. Ocsmány évezred, ez biztos. Legalábbis az utóbbi száz esztendeje. Ámde ne legyünk sovíniszták. A sovíniszták mindig visszataszítóak, rendszerint akkora földterületről beszélnek, mint *ítéletidő* ótai tulajdonukról, amekkora nincs is, nem is volt, nem is lesz. Mit mondjak: ne is legyen. Vagyishát az a helyzet, hogy *pillanatnyilag nincs*. Ennélfogva a sovíniszták általában bűdösek, bár tagadhatatlanul tisztálkodó fajtának nevezzük őket titokban, csakhát a legtöbbször — mint ebben az esetben is — magyarok. Tehát világháború. Egy, mondjuk. Felébred a rendes paraszt-asszony, rövid is, széles is, erős is, nemsokára moslékot visz a disznóknak, ha már vannak (disznók), az ura ágya amúgy is üres már, a pálinkás üvegből hiányzik a péntek reggeli rendes slukk — még a verebek is siseregnek, ahogy hótt részeg színészek szokták *ezt* mondani idióta józan szenátoroknak, akik általában mindenhez értenek, csak ahhoz nem, hogy a saját sovínisza édesanyjuk egy adott pillanatban miként mondta azt az akadémia nyelvtudományi intézetének ötkötetes szótára szerint: jaj. Valahogy így. Még a disznók sem esznek, korán van. Még a szomszéd udvaron sem mondja a cigánykamasz a hetvenen túli, kétrét hajlott superkurvának: Na most akkor miért nem akarsz baszni velem, Ilonka? Nem szeretném valamilyen fővárosi trükkel feszíteni a hangulatot, amúgy is tíz esztendeje készülök leírni ezt a pillanatot, vagyis lírai helyzetet, de bármiképpen gyötörtem magam a rám annyira jellemző józan és magányos éjszakákon, mégsem jutottam semmire, íróként se, labdarúgóként se — úgyis *az* történt. Azonban mindenki elismerheti: a történetből ellenállhatatlanul kiderül: volt akkor még a magyar nőnek becsülete. Pedig csak vizelni mentem ki az árnyékszék mellé, mert az általam valóban tisztelt apám képtelen volt feladni ellenem a kétezredik vesztesre álló sakkpartit. Sok sakkpartit veszít el az ember az életében, de az apánk emléke mégis szép. Remélem. Tíz éve borotváltam meg utoljára, tudtam, hogy halott, ő meg nem tudta, hogy élek. Most már nem mindegy, sohase mindegy, kivittem a hullaházból, az ölemben; aki ezt átéli, tudja, hogy csak egyszer, és hogy csak egy fél sort szabad elejteni ilyesmiről. Persze, a halálosan reménytelen sakkjátszmát fel nem adta. Tacsó voltam, sértődékeny, aki a saját történeteiben mindig igazságosan győz — azóta már bűnbánóan tudom: egy nagyenyedi diák akkor is győz, ha folyton veszít.

- Domokos Géza: Nikita rosszkedvei
- Tapodi Zsuzsa: A sors mint jelkép
- Lászlóffy Csaba versei
- Szőcs István: A királynő bajsza
- Balázs Imre József: A kijelentések helye
- Vajda Zsuzsa: Klasszikus értékek...
- SERÉNY MÚMIA

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

19

DOMOKOS GÉZA

Nikita rosszkedvei

"Nos, mit szólna a román barátodhoz?" A leplezetlen kajánság, hogy gonoszszágot ne mondjak, vigyorgott a kérdésben, függetlenül attól, hogy 1989 decembere előtt vagy után hangzott el. Szögezték nekem olyan váratlan helyzetben, amilyent a nyelvünk és irodalmunk ismeretéről, a magyarok iránti rokonszenvről közismert Titus Popovici produkált a háromkötetes *Erdély története* megjelenését követő, a pártközpontban ki-provokált és onnan vezényelt hisztériában. Aki még emlékszik, tudja, hogy Titus Petőfi Sándor Nemzeti dalát pécézte ki, tette meg támadása ürügyül (A költő nevét következetesen Petőffynek írta), ami szememben szerfölött gyanús volt, hiszen én magam ajándékoztam meg évekkal azelőtt a költő verseinek szaténbőrbe kötött díszkiadásával. S tudtam: talán nincs is íróbarátja, aki nem hallotta őt, a felvilágosult erdélyi román értelmiségit, kedvelt költőjéből idézni. Lehetetlenség, hogy ne ismerte volna, hogyan írják helyesen a nevét, vagy ha nem tudja, mondjuk, kiesett az emlékezetéből, amilyen pedáns volt és kényes műveltségére, biztosan felüti a lexikont, megnézi ott. Kifogása, amire a magyar nagyfőnök ostromozó politikai pamfletjét építette, az idézett márciusi vers *Magyarok Istene* szintagmája volt. Kell-e meggyőzőbb bizonyíték a magyarok gögös nacionalizmusára, kihívó önteltségére — elmélkedett a számos nyelvre, természetesen magyarra is lefordított, az 1944 őszi szárazaj-tai vérengzésre is utaló, *Az idegen* című regény szerzője — nekik, fejtegette, még az Istenük, kire esküsznek is más, mint a többi európai nemzeté? 1990 elején a Kossuth Rádió-nak adott hosszú interjúban Titus Popovici magyarázni próbálta egykori eltévelyedését. Megkövette a magyarokat. Állítólag azt sem hallgatta el — én magam nem hallottam az adást, hogy ez volt az a számára szomorú epizód, amely megszakította addigi szoros barátságunkat. Írtam minderről bővebben másutt, itt most megállhatok. Annál inkább, hogy Titus Popovici-ról és nem egy román íróról esik még szó a könyvben.

Úgyiszlóván minden erdélyi magyar szerzőnek, szerkesztőnek voltak hozzá közelálló román társai, nem ritkán meghitt barátai. Magyarok és románok egymásra utalt-ságáról, történelmi sorsközösségéről szóló eszmefuttatásokban mindegyre előjött, példaként, néhány széles körben ismertnek számító tandem. Rendszerint Titust Sütő And-rással, Méliusz Macoveşcuval, Fodor Sándort Augustin Buzurával, Kányádit Baconskyval párosították. Gyakran emlegették együtt Doinaş Szilágyi Domokossal, Kántor Lajost Mircea Iorgulescuval, hogy csak a hirtelen eszembejövő nevekről szóljak. Az én román csapatomnak valamikori moszkvai diáktársaim, Petre Sălcudeanu, Alexandru Simion, Toma George Maiorescu, Ioan Grigorescu számítottak. Jóban voltam Nichita Stănescuval, egy táborba tartozónak tartottam magam Nicolae Manolescuval és Octavian Palerrel, Ana Blandianával és, hagyományoszerűen magyar irodalomárok-nál, Beniuckal, Bogzával, Jebeleanuval. És a fiatal nemzedékhez tartozó Mircea Dinescuval, Daniela Crăsnaruval, Mircea Nedelciuval.

De még a brailai voltát, harsány balkániságát is büszkén vállaló, írónak és embernek is eredeti Fănuş Neaguval is szívesen váltottam szót.

Nem tudom, magyar literaturnál a szokásosnál kiterjedtebb ismeretségi körrel magyarázható-e vagy a román kollégák iránt a romló politikai konjunktúra ellenére, az erősödő nemzetiségi nyomás dacára is a bevettnél nyíltabban vállalt rokonszenv-e az oka, ám az elején idézett kérdést nekem gyakrabban tették fel az évek során, mint a többi, nálamnál szerencsésebb "románbarát" szerkesztőnek, majd politikusnak. Rajtam kérték számon Sălcudeanu többször megfogalmazott RMDSz ellenességét, kifakadásait az "etnikai párttal" szemben; Romulus Vulpescu elfogult állításait az 1989 decemberi magyar kegyetlenkedésekről. Úgy emlékszem, ő dobta be az *Adevărul* hasábjain a köztudatba a levágott román fejekkel futballozó, emberi méltóságából kivetkőzött magyar huligánok rémisztő imázsát. Az ő és felesége, a több sikeres Kriterion író-olvasó találkozón részt vett Ileana Vulpescu, de különösen a kiadónk házi szerzőjének számító George Sălcudeanu — elbűvölő kolozsvári emlékezéseit magyarul írta — szereplése Eugen Barbu és Corneliu Vadim Tudor fajgyűlölő, nyugatellenes lapjában, rejtély marad számomra. Hogy a világirodalomban — és pókerjátékban — irigylésre méltóan jártas, franciából, spanyolból, de talán még olaszból is mestersen fordító Romulus Vulpescu és a bécsi születésű, az őt nevelő klasszikus közép-európai szellemiségre, anyanyelvi szintű magyar tudására oly ráért, arról, hogy őt kisgyerek korában Ady Endre lovagoltatta a térdén, mindig kedvvel mesélő — jegyzett ő írásokat és dalokat Barcsay névvel is — hogy sülyedhetett olyan mélyre, hogy a *România Mare* állandó munkatársa legyen, végtelenül nehéz megértenem.

A Kriterion könyvkiadó és a többségi írók közötti viszonyról, sok esetben együttműködésről, esett már szó eddig is és bizonyára a továbbiakban is témája lesz feljegyzéseimnek. Ők ugyanis, de mindenképpen számosan közülük kötődtek az intézményhez. Műveiket, jó némelykor kitűnő tolmácsolásban megjelentették magyar vagy német, de volt úgy is, hogy szerb, jiddis vagy ukrán nyelven. Szívesen kollaboráltak velünk, sok könyvünkhöz írtak előszót, gondolok itt elsősorban az általam gondozott *Biblioteca Kriterion* című sorozat kiadványaira. Mások támogatták rendezvényeinket. Az emlegetett Romulus Vulpescu, nehéz időben, amikor kiadónkat nem illett dicsérni, megnyitotta egyik könyvkiállításunkat az Egyetemi Könyvtár előcsarnokában. Valóságos laudációt tartott kiadványaink könyvművészeti értékéről. Vagy, amikor csak többségi írók jelenlétével engedélyezték a Kriterion-találkozókat, Dumitru Radu Popescu írószövetségi elnök, Sălcudeanu, Maiorescu, Grigorescu és annyian mások, vállalták jelenlétükkel a kezességet értünk, asszisztáltak a romániai magyar írók és olvasók, nem ritkán politikai mozzanatként is értelmezhető szövetségük megszilárdulásánál. Ismét mások recenzálták könyveinket a jelentős román la-

pokban, elismerőleg hívták fel a figyelmet munkánkra az elektronikus sajtóban. És hányszor előfordult, hogy neves szerzők csak úgy "pentru un pahar de vorbă", baráti szóra beütötték magukat hozzánk. Jól érezték magukat, értékelték a civilizáltságot és őszinteséget azokban az években, amikor a Kriterionnál vendégeskedni, velünk barátkozni nem volt jó pont a titkosrendőrség és a politikai hatalmasság szemében.

Nichita Stănescuval, mert ő ezeknek a soroknak a tulajdonképpeni szereplője, a kapcsolattartás másként kezdődött. Nem emlékszem, hogy valaha is megfordult volna a kiadóban. Pedig három ízben is megjelenttük, egyszer németül, kétszer magyarul a verseit. S egyik magyar kötetének a fordítója nem kevésbé neves poéta-társa volt, mint Szilágyi Domokos. Ismeretségünk még a hatvanas évek Irodalmi Könyvkiadójától datálódott. Abból az időből, amikor a *Sensul iubirii* című első kötete megjelent, az engem a *Forrás* megindítására inspiráló *Luceafărul* debüt-sorozatban. Ott, ahol nagyjából egyidőben Marin Sorescu, Ioan Alexandru, Ana Blandiana, Cezar Baltag, Mircea Ivănescu s a későbbi román vers és próza annyi más kiválósága is, először lépett könyvvel a nyilvánosság elé. Találkoztunk az Írószövetségben, egyik-másik irodalmi rendezvényen, legtöbbször véletlenül az utcán. Mindig megkérdezte: "Ce mai face, bre (a román alföldi parasztnak ez a hagyományos megszólítása, kedvenc szavajárása volt) în cântătoarea ta de Eva?" Pár évvel előbb búbjos feleségem Szemlér Ferenc titkárnője volt az írószövetségben. Onnan volt a vonzódás iránta. Így aztán meglepődtem, meg nem is, amikor egy közös ismerős egyetemi hallgatót át üzent, hogy beszélni szeretne velem. Azokban a hónapokban Évi, mint a borító hátulján megjegyzi, Méliusz József sugallatára, irodalmi vonatkozású naplót vezetett. A szürkészőld írkára ezt írta: *Napló*, utána zárójelben: *Halálában*. Amikor 1998 végén átadta a füzetet, hogy fussam át, hátha hasznomra lesz egy-két 83-as és 84-es esemény felelevenítésében, megütődtem. Talányosnak tűnt a zárójeles pontosítás. Most, hogy ő is elment, s én egyedül próbálok boldogulni a mindkettőnk számára annyi örömet jelentő Papolcon, megtaláltam a magyarázatot: Lám, ma három hónapja eltemetett társam, *halálában* is segít keserves egyedüllétben végzett munkámban. 1983. június 23-i kelte-zéssel következzen neki tett beszámolómat pontosan rögzítő feljegyzése: "Ma délben Géza azzal a hírrel jött haza, hogy Nichita Stănescu látni akarja. Ágoston Katival üzent, s megadta a telefonszámát is, hogy G. hívja fel. Méliuszékkal beszélünk meg találkozást, ezért G. úgy döntött, hogy majd pénteken beszél Nichitával. Ámde estefelé maga Nichita jelentkezett, s nagyon kérte G.-t, hogy azonnal találkozhassanak nála, mert ő "sontorog", sántikál, nehezen mozdul ki hazulról.

Kettejük beszélgetésének a lényege a köv. volt: N. rossz állapotban van (testi-lelki) értésére adta G.-nak, hogy végezze magával, de még él öreg, sokat szenvedett anyja, s nem akar neki fájdalmat okozni. Beszélt végrendeletéről is, de aztán megnyugodott, s a témát félretette. Sajnálja, mondta, hogy nem került közelebbi viszonyba G.-val, már előbb, sok hibát követett el, és itt elmesélte, hogyan vették rá, hogy felszólaljon írószö-

vetségi ügyekben az államelnökkel való találkozón. Mélységesen szégyelli magát Macovescu előtt emiatt.

"Fasiszták vesznek körül — mondta, és elmesélte, milyen következményekkel járt, egyrészt önéletrajzi vallomása (amelyben egykori dajkájáról, Szilágyi Annáról is írt), valamint a Györkös Mátyás Albertnek szóló dedikációja (megtetszett a kolozsvári festő egyik képe, az pedig elküldte neki 50. születésnapjára, így született a vers-dedikáció): "barátai" kitámadták érte, hogy bozgorokkal paktál, ugyanakkor szemére vetették, hogy csergője alá zsidó nőt húzott be (valójában nem is az, csak a hely áll "zsidóhely" hírében). Hogy ő maga is "corcitura", vagyis elfajzott anyja fehérorosz.

Szóba került D. R. Popescu is: a Petőfi Ház-beli, Szász János konferálta irodalmi est (Nichita Stănescu-n kívül a románok közül részt vett D. R. Popescu és Ioana Crăciunescu), N. elítélően nyilatkozott arról, hogy D. R. P. magyar közönség előtt egy nacionalista költőről, Ioan Alexandruról szóló írását olvasta fel.

A beszélgetést nem folytatták, mert vendégek érkeztek (N. kezelőorvosa és egy szí-

doló csoportosulásba, amelynek prominens tagja volt még a prózaíró Ion Lăcrășan és Paul Anghel, az irodalomtörténész Pompiliu Mircea és Alexandru Oprea, a költő Adrian Păunescu, Gheorghe Pitul s mások is. Összesen huszonvalahányan. Mivel a párt propaganda osztályán, de, gondolom magában a csúcsvezetőségben, támogatólag vették tudomásul fellépésüket, elérték, hogy testületileg találkozzanak Nicolae Ceaușescuval. Mondják el neki személyesen, milyen veszélyt rejt magában az írói céh élén most álló kétszínű, a Román Kommunista Párt és a nacionalista haza iránti lojalitást csak megjátszó, valójában rendszerellenes, erős kozmopolita beütésektől fertőzött — az sem lenne meglepő, ha egyikük-másikukról kiderül, hogy külföldi ügynök — George Macovescu, Laurențiu Fulga, Constantin Chirița, Alexandru Balaci, Domokos Géza, George Bălăița és az őket támogató Bogza, Jebeleanu, Paleologu, Manolescu, Paler, Dinescu klikk.

A pikáns csak az volt, hogy a megvádolt elnökségben egy KB tag és három póttag foglalt helyet. Innen is látni, hogy mit jelentett valójában, legalábbis a kultúrában, a központi nomenklatúrához való tartozás. Szép piros

okozó barátaitól. Akik melleleg megjegyezve, azzal áltatták, hogy kijárják neki a Nobel-díjat. Mivel a konfliktusban politikáról volt szó, amitől ő irtózott, s a taktikai lépések, a nagy kinyilatkoztatások, a dobszóra való menetelés undorral töltötték el, úgy döntött, szakít a természetellenes állapottal. Sezt közölni akarta valakivel, akiről tudta, hogy nem él vissza a bizalmával. Megrendítő élményéből, negatív tapasztalatából nem kreál pletvkatémát: velem. Velem, könyvek gondozójával, a magyarral, gyermekkorra mesészerű alakjának, az erdélyi hazájából a regátba, Ploiești-be szakadt, sanyarú sorsú Szilágyi Annának a fajtabeliével.

Találkozásaink ettől kezdve rendszeressé váltak. Augusztus elején elvittem hozzá Pétert, kolozsvári grafikusnövendék fiamat is. Később megrajzolta házigazdánk, a szemre, orra, szája sűrített portréját. Az összejevetelt — a naplóban megtaláltam a pontos időpontját, 1983. augusztus 3-án szerdán történt — azért kezdeményezte Nichita, hogy pohár borral köszöntsük orvos barátja, az ország akkoriban egyetlen gyermek szívsebészeti osztálya vezetőjének, Dr. Martin Constantinescunak — nem sokkal rá disszidált, ha jól tudom, Franciarszágba — friss szakmai teljesítményét. A doktor úr, Romániában elsőnek sikerrel hajtotta végre egy Paula Dumitrescu nevű, szívrendellenességgel született tizenegy éves kislányon a nemzetközi gyakorlatban is kockázatosnak számító Rastelli műtétet.

Nichita azt tervezte, hogy intézményesíti az efajta baráti paláverekeket a rendhagyó művészi és tudományos sikerek visszaigazolására. Ha már a pártajtó és a hivatalos körök, rendszerint a szakmai szempontokon kívül — és felül — legtöbbször politikai megítélés tárgyává teszik a kivételes eredmények tudomásul vételét, örüljünk nekik mi.

Tőlünk telhetőleg hozzuk a közvélemény tudomására mi, amolyan szabad akadémia-vá összeálló baráti körünk, az alkotó munka nem mindennapi eseményeit. Az elhatározást komolyan vettük. Már másnap beszéltem Huszár Sándorral, s A Hét, "Nichita Stănescu baráti köréből" származó információra hivatkozva, két hét múlva közli Dr. Martin Constantinescu beszélgetését Rostás Zoltánnal, a lap szerkesztőjével. Kissé szabadkőműves íze volt a dolognak, s azt sem tartom kizártnak, hogy a titkosrendőrség szagot fogott és valami módon figyelmeztette a társaságot, ne bonyolódjon kétes kalandokba.

Nem hiszem, hogy maga Nichita különösebben meghatódott volna az intéstől. A tudomásom szerint első, s talán egyetlen ilyen találkozón részt vett Nicolae Cernăianu endokrinológus, az ünnepelt Constantinescu doktor, Ovidiu Moldovan, a Nemzeti Színház művésze, s Nicolae Breban közismert regényíró.

És említettem, mi, két Domokosok, Péter és jómagam. Akik számára azért is emlékezetes maradt ez a nap, mert egyszer csak, már a végefelé, Nichita odaszólt feleségének: Dóra, hé, ragadj tollat s tiszta lapot. Aztán megmagyarázta: verset írunk a magyarnak. Jóval később tudtam meg, hogy kivételes alkalomkor szokása volt rögtönzött verssel megajándékozni barátait. Ezúttal is diktálta, elég hosszú pauzákkal a sorokat, Dóra meg nagy betűkkel, könnyen olvashatóan papírra vetet-

>>>>> folytatás a 4. oldalon

Madarassy György: Avasi lakodalom

nészházaspár). Abban maradtak, hogy még találkoznak.

Méliuszékhoz már nem mehettünk, túl késő volt."

A naplójegyzet néhány helyen magyarázatra szorul. Nichita két céllal hívott magához — úgy rendezte, hogy felesége, Dóra se legyen otthon — hogy közölje: fontolgatja, engem bíz meg végső rendelkezése végrehajtásával, és mint Évi szövegéből is kiderül, megmagyarázza, hogyan került ő az Eugen Barbu, s a háttérben a varázslóinas Corneliu Vadim Tudor vezényletével verbuválódott nacionalista, agresszíven konzervatív és ugyanakkor a végsőkig párhű, az Írószövetség egy évvel előbb demokratikusan, titkos szavazással megválasztott vezetőségét hazafiatlansággal, leplezett pártellenességgel vá-

süveget a kerti törpék fején. Aki ismerte Nichita Stănescut, az Eminescu-i nyelvújítási hagyomány tudatos éltetőjét, a holnapi költészet fáradhatatlan előfutárát, szenvedélyes tisztelőjét valamennyi horizonttágító kísérletnek, minden tehetséges, szabadságra törekvő embernek, értetlenül állt furcsa szövetkezése előtt, a szekuritáre befolyása alatt vitézkedő Săptămâna című hetilap szerzői gárdájával, Barbuék, valamint az őket, ha nem is nyíltan, felkaroló, a leg-kultúra- és értelmiség-ellenesebb aparatszikok protezsáltjaival. Amikor 1983 tavaszán rájött, hogy az Írószövetség vezetéséért vívott harc élesen megy, s neki nincs mit keresnie a támadók táborában, megvált rosszul választott, emberi lényével, művének szellemiségével nem egyeztethető, neki sok álmatlan éjszakát

>>>>> folytatás a 3. oldalról

te szavait. A végén a szerző felolvastatta az újszülött költeményt, elolvasta maga is, és könnyed, mintegy táncoló vonalakkal aláírta: *Nichita*. A ballada, annak nevezte, így hangzott:

Geza Domokos

*Greu este să fii în viața când ești în viață
și niciodată altădată.
Ce bine mi-e să dorm când cliintii toți mă latră
încodată și-ncodată
Aduceți țargi ca să cârăm de sub copaci
umbra de coarne de la draci,
și dureroasa legănare,
cea a soldatului în spinzurare!
Lăsați-mi ramura fără de umbră,
o să vă spun de ce
la urmă.
O să vă spun de ce
la urmă!*

Domokos Géza

*Nehéz akkor életben lenni mikor életben vagy
és soha máskor.
Be jó aludnom mikor engem ugat
minden kutya
újra és újra
Hozzatok hordágyakat hogy elhordják
a fák alól
az ördögszarkak árnyékait,
s a fájdalmas himbálózást,
mely az akasztott katonáé!
Hagyjátok meg árnyék nélküli ágam,
megmondom miért
a végén.
Megmondom miért
a végén!*

(nyersfordítás)

Hát nem mondta meg, mint ígérte. Hirtelem, búcsú nélkül ment el. Barátai tudták, hogy beteg, nekem is említette egyszer, nem érzi jól magát, fáradt, s az írás sem megy. Leírta vagy csak mondta, nem emlékszem pontosan — meg is rótták, hogy a marxista irodalomfelfogással ellentétes meggyőződést hirdet —: a költészet dolga nem megváltoztatni, hanem megőrizni a világot. S benne önmagát, egészítette ki, némi ironiával, híressé vált krédóját. Látod, bátrán, ez a baj, a verstelenség. Nem jót ígér. Aztán megkérdedte, emlékszem-e, mit mondott a nyáron a végrendeletéről? No, gondolkozz, nyújtotta a kezét.

Az Írószövetség székházának — ma régi nevén Monteoru palotának nevezik — körbefutó emeleti kerengőjéről néztem a lent, az előcsarnokban felravatalozott Nichita Stănescu. Onnan fentről láttam a halálban ismeretlenül szélesedett arcát, soha nem látott, hozzá nem illő civilöltözetét, a fehércsíkoss barna öltönyt és a bordó, galambszürke, sárga csíkozású nyakkendőt. S hozzá még kínos igyekezettel meg is fésülték. Eddig szabad fürtökben boglyázó, dús hajzata volt, most oldalt elválasztott frizurája lett.

Lementem a földszinti, a főbejárattól jobbra található irodába. Ott helyezték el az előreküldött koszorúkat, mielőtt a gyászolók, a protokoll szerint, a ravatal köré nem helyezik. Ott működtették a gyászzenét szolgáló magnót, s mindegyre idegen, markos, szűrőstekintetű férfiak tűntek fel. Az esetleg politikai színezetű meglepetést is tartogató gyászszertartás kirendelt felügyelői. Félreállítottam az egyik koszorút, hogy leülhessek

az íróasztal sarkához. Át akartam még egyszer olvasni az előző este írott szövegemet. Sokunkat kértek fel búcsúbeszéd tartására, azzal az állítólag nagyon fentről jött kéréssel, hogy legyünk a lehető legrövidebbek. Nemcsak a decemberközépi fagy miatt. Elterjedt a városban, hogy Nichita nagyszámú középiskolás tisztelői nonkonformista jelenlétére, mondhatni úgy is, provokációra készülnek. Nem következett be sem az egyik, sem a másik. Csak egy szokatlanabb valamin akadt meg a tekintetem. Egy fehér virágból kötött koszorún, a szalagjain ezzel a nagyon diáklányos betűvel írott két szóval: "Neked, Tőlem".

Megváltozott hangom, többen is mondták azok közül, akik már nem értek be az épületbe, és az udvaron vagy a palota előtti járdáról hallgatták a gyászbeszédet, hogy nem jöttem rá, én állok a mikrofonnál. Búcsúszavaim eredeti, román nyelvű formában megjelentek a költő halálának első évfordulóján, 1984 végén, a *Viața Românească* című folyóirat által gondozott emlékkönyvben.

Lefordítottam, idemácsolom:

"Nichita Stănescu megtanulta, talán jobban, mint bárki közülünk az alkotómunka első tudnivalóját. Megtanulta, hogy a legaljasabb vétek a félelem. S miután felfedte a maga számára ezt az igazságot, félrelökte félelmeit. Poéta műhelyébe csak a nagy, az örök emberi értékek nyertek bebocsátást: a szerelem, a tisztesség, az együttérzés, a méltóság és áldozatkészség. Nélkülük, értette meg a tanítást a nemzeti és egyetemes irodalom halhatatlan műveiből, az írás, a könyv csak romló, percre szabott portéka.

Nichita Stănescu nem riasztotta az írói munka emésztő terhe. Vállalta a keresés és kétség, a siker és kudarc, a méltóságteljesség és játékoság, az élet és a halál kockázatait. Önmaga szabta regulák szerint élt és saját törvényei szerint alkotott. Szabad ember, szuverén költő volt.

Olyan korban, amikor a hétköznapi gyakorlatiasságot, az eredeti értékeitől megfosztott racionalizmust alapelvek rangjára emelik, Nichita Stănescu nem átalotta önfeledten szeretni embertársait, gátlás nélkül kimutatta gyöngédségét, mások iránti figyelmességét. Derűsen hallgatta, amint őt együgyű szentimentálisnak aposztrofálják. Zseniális író lévén, többet sejtett meg, talán többet is tudott, a jövőről, mint mi, többiek. Nem csak a poézis holnapi nyelvéről, de a

művészet, valamint a ma még csak gyanítható, holnap valósággá váló tudományos és műszaki vívmányok között. Hiszem továbbá, hogy előképe volt a jövő költőjének, emberi modelljét illetően is. Innen eredeztetném folyton megújuló fiatalságát.

Gyászoló család, tisztelt íróársak! Búcsúzom Nichita Stănescutól, attól az embertől, aki megtisztelt barátságával és bizalmával a romániai magyar, német, a jiddis nyelven alkotó zsidó, valamint a szerb, ukrán, szlovák írók nevében. Tenyereink és szíveink megőrzik, tisztelettel és ragaszkodással felénk nyújtott kezéd melegét és előttünk kitarulkozó lényed bűbáját, drága Nichita. Azon leszünk, hogy verseid, hitvallásod a román és nemzetiségi írók kölcsönös érdeklődéséről és megbecsüléséről minél gyakoribb és értékesebb fordításban legyenek ismertek nemzeti nyelveinkben.

Megőrizzük emlékedet.

Nyugodj békében, Nichita."

Bevallom, hogy annyi év elteltével, a politikai nyelvezet változása évadján, némileg zavar a hivatalos és óhatatlanul sablonos hangütés beszédem végén. De ne feledjem és ne feledje más sem, hogy akkor, 1984 végén már dominánssá vált az úzus amely feleslegesnek, mi több, károsnak tartotta a kisebbségi írók és irodalmak emlegetését. Egyek vagyunk mind, függetlenül attól, hogy milyen nyelven írunk, oktattak egyre türelmetlenebbül a szocialista kultúra potentátjai. Hát ezért tartottam szükségesnek, hogy az Írószövetség nemzetiségi alelnökeként imígyen szóljak Nichita Stănescu temetésén.

Amikor a Bellu sírkertben, Mihai Eminescu nyughelyének szomszédságában, Nichita koporsóján dübörögni kezdtek a rögök, eszembe jutott utolsó beszélgetésünk, annak is végső mondatai, egy kapualjban, ahová behúzódtunk a hirtelen megeredt őszi eső elől. Amit sohasem tettem azelőtt, panaszkodni kezdtem: "Milyen szépen mondd, Nichita: A román nyelv az én hazám. Bizonyára áll minden emberre és minden nyelvre. Csak-hogy tudod-e, hogy mi, erdélyi magyarok, miután elvesztettük történelmi hazánkat egy vereséges háborút követően, miután megértük, hogy új országunk, a román nemzetállam tulajdonképpen kirekeszt polgárai közül, újabban kiűzetünk az általad oly gyönyörűen megnevezett nyelv-hazánkból is. Mondták-e neked, hogy egy idő óta a cenzor kihúzza kézíratainkból az anyanyelv szót. Nem hallottam eddig, válaszolta a sűrű, hideg esőfüggönyt nézve. De te, bátrán, emlékszel-e, mit mondtam neked akkor, az első beszélgetéskor? Azt mondtam, kész, finis, nem lehet gondolkodó embernek itt élni.

Sokszor tűnődtem el az utóbbi tíz évben, különösen a fel-feltarajló idegengyűlölet heteiben: vajon mit szólna mindehhez Hristea Stănescu derék prahovai kisiparosnak és Nikita Csereacsukin, doni kozák nemesember, a voronyezsi katonaiskola tábornok-tanárának unokája — a kereszttségben reatestálták mindkét nagyszülő pravoszláv nevét —, aki már kamaszként a homo universalisról versel, ehhez a nemzete nevében, a "román nyelv és méltóság érdekében" szétbőmbölt uszítás-hoz? A választ mindig is ismertem, csak szóba foglalni nem tudtam. Hiába erőlködnek, nem tudnám most sem.

Részlet a most készülő IGEVÁR című, a szerző Kriterion-éveit felidéző könyvből

Fazakas Tibor grafikája

TAPODI ZSUZSA

A sors mint jelkép

A Gaál Gábor-utóélet kultikus vonulata

Gaál Gábor munkássága a romániai magyar irodalom kánonjainak része, szellemi öröksége napjainkig befolyással bír irodalomról való gondolkodásunkra, hiszen irodalomtanáraink zöme elé tanulmányai idején példaként állított. Bennevalóságunk a hagyományban továbbra is időszűrővé teszi a vele való foglalkozást. Hogyan változott Gaál Gábor képe halálától napjainkig? A totalitárius hatalom — amint azt Tóth Sándor könyve bizonyítja¹ — előbb agyonhallgatni akarta, majd amikor ez nem ment, kisajátította, a maga képére és hasonlatosságára retusálta, hogy céljainak eszközévé degradáltan, lobogóként hirdethesse vele önnön legitimitását.

A hatalmat kiszolgáló, majd áldozatává váló egyén a közép-kelet-európai térségben századunk derekának meglehetősen gyakori típusa, Gaál Gábor személyes sorsa közeli munkatársaiban életművének kultikus megközelítését generálta. Dávidházi Péter "Isten másodszülöttje". A Shakespeare kultusz természetrajza című könyvében jellemzi ezt a látásmódot: "A kultusz mint *beállítódás* bizonyos szellemi vagy anyagi értékek rajongó, mértéket nem ismerő, mindenk fölélti tisztelete, tehát teljes és feltétlen odaadás, mely imádata tárgyát minden szóba jöhető vád alól eleve felmenti, *mint szokásrend* szentnek tekintett helyek fölkereséséből, ereklyék gyűjtéséből, szövegek áhitatos gondozásából, szent idők megünnepléséből, szertartásokon való részvételből és életszabályozó előírások betartásának igyekezetéből áll, mint *nyelvhasználat* pedig túlnyomórészt olyan (magasztaló) kijelentésekben ölt testet, melyeket sem bizonyítani, sem cáfolni nem lehet, mert részletes tapasztalati ellenőrzésükre nincs mód."² A kultikus magatartásnak a kritikai vagy tudományos feldolgozással való szembesítéskor (bár ezek nem zárják ki egymást) kitűnik, hogy a kultikus megközelítés a legspontánabb, legkevésbé tudatos, leginkább kapcsolódik a reflektálatlan befogadási módokhoz, érzelmi állásfoglalásokhoz, a szerző sorsa fölélti meditációhoz. A kutatás szükségszerűen valamilyen módszerhez kötődik, meghatározza szempontjait, definiálja előfeltevéseit, majd megkísérli igazolni őket. A kritika pedig egy adott korszak normarendszerét szembesíti a tárgyává tett szellemi teljesítménnyel. Ezzel szemben "a kultusz alanyai a szimpátia és az antipátia, a zsugorítás és az óriásira növelés hajlamainak engedelmeskedve, a bizonyítás kényszerét eleve félretéve nyilatkoznak meg, ítélik meg a kultusz tárgyát képező személyről és életműről, illetve azokról a személyekről, akiket a kultikus történet és teljesítmény mellékszereplőinek tartanak."³ Tverdota György fogalmazza meg: "A kultikus megközelítés, amennyiben létrejön, a legmesszebbmenőkig meghatározza egy adott életmű recepciójának irányát. (...) A kultikus gondolkodás szilárd keretet teremt a kritikai észjárás és a tudományos gyakorlat számára, s ezek a medrek annál hatékonyabban terelik a módszeres és verifikáló természetű recepció folyamatát, mert észrevétlenek, illetve banális magától értedődőek-

nek számítanak, és így kanalizáló szerepük nehezen felismerhető. A kritikai és a tudományos fogadtatás érzelmi kísérőjelenségei, melléktermékei gyanánt tűnnek föl."⁴

A kultikus gyakorlatban a műben megjelenő én és a biológiai én egybees. Az utóbbi sorsviszontagságai értékelően rávetődnek a műre. Gaál Gábor "tragédiájában" a volt munkatársakból, tanítványokból, eszmétársakból álló közösség (amely művének kanonizálásában döntő szerepet játszott) saját sorsának egy lehetséges kifejtését látta, ezért lelkiismeret-furdalásból (hogy nem segítettek, vagy annak a fölismerése miattiból, hogy ugyanarra a sorsra juthattak volna, de átvészelték), a mű érdemeinek túlhangsúlyozásával kompenzáltak. Tették ezt az igazságtalannak érzett meghurcolást és elhallgatást ellensúlyozni kívánó hevülettel. A "föltámasztás" eme lélektani mozgatója jól kiolvasható az 1964-es, a halál tizedik évfordulója alkalmából keletkezett szövegekből. Fábry Zoltán a megemlékezéseket beharangozó cikkében ezt írja: "Kettőnk együtt emlegetnek, és én ilyenkor szorongva arra gondolok: méltó vagyok-e erre a társításra. És a szorongó gondolat továbbgyűrűzik: mi lenne belőlem, ki, mi lennék az irodalmi köztudatban, ha meghaltam volna, mint Gaál Gábor, és nem adhattam volna ki 1954 óta (ez halálának éve) azt a hat könyvet, melyek a figyelmet felém fordították? Erdemeltje voltam-e, vagyok-e a megmaradásnak, nem az ő helyét foglalom-e le, melyet ő azóta minden bizonnyal jobban és méltóbban tudott volna betölteni? (...) Halála után csak úgy visszhangzott a neve. Erdélyben nem volt nap és lap, nem akadt újság és folyóirat, melyben ne lett volna utalás Gaál Gábor életművére, örökre. Élő jelen volt, buzdító és örködő zászló: példa, fogalom és summa. Aztán egyszerre — mint egy karmester intésére — csend lett körülötte. (...) Ez az érthetetlen, megfoghatatlan csend adja most kezünkbe a tollat: a Gaál Gábor körüli hallgatást meg kell törni, a kritikust és publicistát fel kell támasztani, meg kell szólaltatni."⁵ A stílus pátosza az igazságszolgáltatás hevületéből ered, a magasztaló kijelentések azonban nemcsak a kultikus hozzáállás velejárói, hanem egyben a "nagy klasszikus" kánonbeli pozíciójának kijelölésére is szolgálhatnak: "Példaként emlegetjük, mintává avatjuk, de hogy lehessen példa és minta, amikor nincsen kézbe vehető, olvasható példatára? (...) A mondottak után a feladat önmagától adódik: a példakép példatárát sürgősen össze kell állítani. (...) Elővé, ma is ható mintává avatni: kiadóknak való nagy és aktuális feladat."⁶

A szerkesztőség beharangozó megjegyzése hasonló törekvést tükröz: kijelölni a mű helyét a kánonban: "A Kortárs szerkesztősége szeretné ezt az alkalmat felhasználni, hogy e kivételes jelentőségű életmű — oly hosszú hallgatás után — végre méltó elismerését megkapja. (...) Hisszük, hogy Gaál Gábor helye — világméreteiben is — a marxista esztétika klasszikusai között van."

A személyes sors példázat-jellegét tekintette irodalmi műben megörökítendő, drá-

mába illőnek a volt tanítvány, Székely János is.⁸ Találkozások Gaál Gáborral című írásában⁹ azonban már disztिंगvál, hiszen elismeri, hogy volt tanára "egyike volt a legjelentékenyebb emberi lényeknek, akiket valaha láttam", ugyanakkor a jövő ítéletére bízta, hogy "mennyire értékes a műve, mennyire maradandó hatású egykori tevékenysége."

A fölmagasztalás másik oka szintén az igazságtéves-vággyal magyarázható. Tordai Zádor tanulmányának bevezetője jól példázza a címben is megjelölt (Emlékezés és apológia) szándékot: "Az ember utolsó cselekedete a halál. Mert nem igaz, hogy csak elszenvedjük. Éljük, jóval előbb, mintsem belépne jelenünkbe, s ha már belépett, akkor ezzel életünk formája lett, amelyet mi való-sítunk meg éppúgy, mint létünk bármelyik jelentős fordulata. (...) A halál csak akkor pusztító történés, ha a tudatnak villanásnyi ideje sincs, ha az érzésnek sejtésnyi felbukkanása sem lehetséges. (...) Egy szívroham nem véletlen, hogy bekövetkezik, és az sem, mikor. Mi az, amit az ember már nem bír el? Mi az, amit már nem tud elviselni? És mi történik aztán, addig, amíg a test betegen fekszik — és mikor, miért jön el a végső roham? A Korunk szerkesztőjének küzdelme heroikus volt: nagyon egyenlőtlen erő-k álltak egymással szemben. A valóban tragikus az teszi, hogy a szálak oldhatatlan csomóvá bogozódtak, csak egy megoldást hagyva. A halált."¹⁰ Az emlékező árnyalat látja a megidézett hős helyzetét, a felelősséget a történetekért pedig nem hárítja csupán a "támadókra", hanem érzékelteti a szenvedő alany szerepét saját sorsának alakulásában. A gondolatmenet így folytatódik: "Mert nem idegen erő gubancolja össze a szálakat, hanem olyanok, amelyekhez kö-zünk van, amelyeket magunk idéztünk fel. Nem a külső világ áll szemben az emberrel, hanem az emberekkel való küzdelmében is önmagával vívódik. Ezért nem lehet a csomót feloldani. Ha Gaál Gábor halálának történetét tragikusnak mondom, ilyen értelemben teszem."¹¹

A halálkultusszal összefüggésben a halál módjában a megdicsőítést, az alkotónak áldozattá avatását szolgáló mechanizmusok szinte automatikusan kitermelik a bűnbakkeresést. Bűnbakként a szélesebb értelmezői közösség a Valóság és irodalom című 1950-ben megjelent kötet kritikáit: Csehi Gyulát, Sóni Pált és Robotos Imrét marasztalta el. Anavi Ádám 1957-es Kirakat és koporsószeget című verse vélhetőleg közülük utal valakire:

"És hirtelen rá gondolkodok valakire.

Merre fontoskodol, te!

Te éveken át fő-fő csalhatatlan!

Az Ő homloka köré a szép szót, virágot

és a kirakatokat

most lelkesedve te főrendezed —

de akkor,

akkor mért döftél bele

mért döftél bele koporsószeget?!"¹²

A romániai magyar irodalom történetét tárgyaló kézikönyv szerzői szintén felelőssé teszik a (meg nem nevezett) kritikusokat a Gaál sorsában bekövetkezett tragikus fordulatért: "A dogmatikus türelmetlenség Gaál Gábort sem kíméli: hamis érvekkel »leleplezik« irodalmi tevékenységét is, s ez a rágalomhadjárat hozzájárul betegségéhez, majd korai halálához..."¹³

Balogh Edgár önéletrajzában¹⁴ a táma-

>>>>> folytatás a 6. oldalon

>>>>> folytatás az 5. oldalról

dássorozat megrendelőjeként Iosif Bogdant nevezi meg: "A támadást személyesen maga Iosif Bogdan indította el, s egyre élesedő éllel követte Sóni Pál a Romániai Magyar Szóban, Csehi Gyula az Utunkban, majd — most már "antimarxista" jelzővel operálva — Robotos Imre a kolozsvári Irodalmi Almanach hasábjain megjelent támadó írásával. A sajtókampány ugyan önbíráló védekezésre készítette Gaál Gábort, de volt elmarasztaló szava kritikusaival szemben is, nem volt tehát meglepetés, hogy visszautasították kizárásának megfellebbezését. A pártvezetőség és a közénk furakodott ék, a Bogdan csoport, újra győzelmet könyvelhetett el. (Csak évek múlva került sor a manipulált kritikusok meaculpájára, ekkor már mindhármán bevallották, hogy cikkeik "megrendelt írások" voltak, Gaál azonban már nem volt az élők sorában.)"¹⁵

Meg nem mezeve, szintén e "csoportra" utal a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon második kötetének Tóth Sándor által szerkesztett Gaál Gábor-szócikke is: "A kulturális élet egyes szektás-dogmatikus intézői már 1946-tól gyanakvással követték tevékenységét. 1948-tól nyíltan támadták, oportunitizmussal, hegelianizmussal vádolták (...). Valóság és irodalom című kötete ürügyén 1950 márciusától sajtókampány folyt ellene. 1950 májusában kizárták a pártból, fellebbezését 1952 nyarán végleg elutasították. Sem áldozatokkal megpecsételt több évtizedes hűsége a kommunizmus ügye iránt, sem az egyre abszurdabb követelményeknek tett sokszor kétségbeesett eredményei nem bizonyultak elegendőnek ahhoz, hogy életművét és személyét megkíméljék a méltatlan zaklatásoktól és támadásoktól. A szellemi éghajlat kedvezőbbre fordulását viszont — ami alkotói pályája betetőzését tette volna lehetővé — már nem érthette meg. 1952 nyarán tragikus körülmények közt bekövetkezett szívinfarktus a két évi munkaképtelenséggel járó betegség után halálát okozta, s befejezetlen életművet hagyott maga után."¹⁶

Gáll Ernő személyes ismerősi, régi korunkosi, közvetlen munkatársi és lakótársi minőségben kompetens módon nyilatkozhat: "...1949-ben társszerkesztőnek kerültem mellé a laphoz. (...) beosztásom ily módon furcsa folytatása volt a háború előtt kialakult kezdeti együttműködésnek, amely most úgy lépett egy összehasonlíthatatlanul magasabb, igényesebb szakaszba, hogy közben előbbi fázisából nem sokat menthetett át. Kényes és hálátlan szerepköröm — szerencsére — nem távolított el tőle. A »politruk« és a »csapatízt« kapcsolata jó és bizalmi természetű maradt, amit az a véletlen körülmény is alátámasztott, hogy ezekben az években egy fedél alatt laktam vele."¹⁷ Ennek ellenére a személyes vallomást, kitárulkozást megengedő közeli baráti viszony úgy tűnik, mégsem alakult ki közöttük. Talán a korszak sem kedvezett a meghitt emberi kapcsolatoknak. Ez indokolja az emlékezésben a feltehető mód: "Igaz, részben már túl volt azon a Canossa-jaráson, amelyet a Valóság és irodalom című kötete miatt kellett végigszenviednie, de a hajsza és az igazságtalan verdiktumok bánthatták — emészthették."¹⁸

Saját szerepét sem szépítve, Gáll Ernő a korszak megszállottságot segítő atmoszféráját tekinti a támadások fő okának: "A közel-

múltban átlapoztam a Utunk 1949—1952-es évfolyamait, s így módomban állt együttműködésünk e kötetekbe foglalt termékeivel szembesülni. A lapot ezekben az években változatlanul Gaál Gábor neve jelezte, de az eszmei eligazítás, a számonkérés pretenciójával fellépő, nagy fajsúlyú jelenlévő cikkek, tanulmányok többnyire az én ügyködésem nyomai. Egyéni mérlegemben, mint akkori rajongó kilianizmusom megnyilvánulásai a »tartozik« rovatban szerepelnek. (Ide tartoznak egyébként azok a széljegyzetek is, amelyekkel — szerencsére csak a magam számára — a könyve nekem dedikált példányán gondolatait kísérttem, s amelyek azt mutatják, hogy a bírálatok szellemen az én tudatomban sem maradt hatás nélkül.) Ezekben az időkben azonban, aki elmarasztalt, az maga is előbb-utóbb elmarasztaltatott. Ügyész és vádlott szerepköre rendszerint könnyen felcserélhető volt. És nem akadt olyan buzgó bíráló, akit intoleranciában egy még buzgóbb ne licitált volna túl."¹⁹ Az a gondolat, hogy a G. G. elleni lejárató kampány tulajdonképpen a Korunk hagyományának diszkreditálását szolgálta, Gáll Ernő következő visszaemlékezésében²⁰ kiegészül azzal, hogy a "per" a Lukács György elleni anyaországi hajsza honi megfelelője volt, a lehetséges politikai motívum pedig az, hogy Gaál Gábor igen közel állt az MNSz perbe fogott vezetőihez. "Csehi Gyula, Sóni Pál és Robotos Imre bírálati természetesen mind vehemencia, mind az érvelés színvonala tekintetében különböztek egymástól, mindhármán azonban ugyanaz a szellem fűtötte. Sztálin hetvenedik születésnapja után vagyunk, amikor is a féktelen személyi kultusz mindent elborít, a tőle elválaszthatatlan ébredés és harciasság pedig a paroxizmusig fokozódik."²¹ Gáll Ernő óvakodik attól, hogy bűnbakként a Valóság és irodalom kritikusaival nevezze meg, hátsó mozgatóként viszont a Balogh Edgár által minden bajok forrásának titulált, túlbuzgó Iosif Bogdan (Salamon József) nála is megjelenik. Csehi Gyula kapcsán említi: "Sorsa a Gaál Gáborét sajátos módon keresztelte. Mind a Korunknál, mind az Utunknál közeli munkatársa volt, megírta a Gaál Gábor könyvét elmarasztaló bírálatot, ezt később — önbírálat és megkövetés kíséretében — visszavonta, s végül ő is az 1952-es — jobboldali elhajlás — felszámolása ürügyén tovább garázdálkodó Bogdan-féle inkvizíció áldozatává esett."²²

Tóth Sándor, aki legtöbbet tett volt mestere művének kanonizálásáért,²³ szintén osztja a Bogdan által vezetett csoport ármánykodásának nézetét, fölillantva ugyanakkor a kételyt, hogy talán mégiscsak a totalitárius hatalom logikájából következett Gaál Gábor meghurcolása: "A pártvezetőség csálhatatlanságának dogmája elejétől végig rányomta bélyegét az 1956 augusztusi kolozsvári konferenciára. (...) A brigád távozása után egy hónappal kapta meg Gaál Gábor özvegye a Központi Ellenőrző Bizottság (szeptember végére datált) dokumentumát arról, hogy Gaál Gábor post mortem a legteljesebb rehabilitációban részesült. Addigra kidolgozták a csálhatatlansági dogma e helyzetre szabott apológia-változatát is, melyben bűnbakként most is azok a megnevezhetetlen kispolgári karrieristák szerepeltek, de itt már azon »beismeréssel« kiegészítve, hogy ezeknek sikerült »megté-

vesztetniük« felelős beosztású kommunista tisztségviselőket is, ám amiként ama karrieristákéval, ezeknek megnevezésével is adós maradt a magyarázat."²⁴ Az ide csatlakozó jegyzetben pedig (a 220. oldalon) megtörténik a nevesítés: "A kispolgári karrierista kategóriában megnevezhető lett volna például az a dr. Salamon József, későbbi nevén Iosif Bogdan, aki a Korunk és Gaál Gábor elleni kampány kidolgozásában és irányításában kulcsszerepet töltött be. Salamon-Bogdan a 70-es években bekövetkezett haláláig a központi nomenklatura középszintű tagja maradt. Pártkarrierjének nem használt, hogy Gaál Gábort végül rehabilitálni kellett, de a Gaál-Korunk ügyben viselt dolgaiért soha kérdőre nem vonták. Egy akkori sóhivatalnak számító szervezet, az ARLUS (Román-Szovjet Baráti Társaság) ügyvezető főtitkára volt." A rehabilitáció szövege szerint a "felelős beosztású, megtévesztett elvtársak" megvonták bizalmukat Gaáltól. Tóth Sándor viszont úgy vélekedik, hogy minden fenti kifejezés "perfid eufémia", hiszen Gaál ellen "a belepustulásig folytatták a hajszt"²⁵

A kultikus megközelítésből adódó csodáló, együttérző azonosulás az értelmezői közösség azon törekvésével magyarázható, hogy önazonosságának folytonosságát védje. A földidézett hősből az emlékezők saját cselekvéseik lehetséges skáláját ismerik föl. Önkritikában, a lélektani rugók föltérképezésében Gáll Ernő megy a legtovább: "Korabeli gondolataink, tetteink fundamentumát és igazolását ugyanis a marxizmus sztalinista változatában, a pártállam eszmerendszerében, a messianizmus, utópizmus és a tudományosság öntelt igényével kinyilatkoztatott tantételek eme keverékében véltük megtalálni. A kozmoszt és történelmet kormányzó törvények egyedüli letéteményeseiként elutasítóak voltunk minden más felfogással szemben, s a magunk felsőbbrendűséget és kizárólagosságot képviselő tudatával igazi fundamentalistákként ítélkezünk elevenek és holtak, múlt és jelen fölött."²⁶ A mentő körülmények felsorakoztatásában pedig Tóth Sándor utolsó Gaál Gábor könyve a leggazdagabb. Miért, hogyan kényszerítették bele Gaált az egyre merevebb, dogmatikusabb álláspont képviselésébe? Ez a kötet kulcskérdése. Hatalom és zsarolható egyén viszonyának szociológiai értékű feltárása kiegészül itt a folyamat bemutatásával, ahogyan a totális hatalom a maga kénye-kedve szerint értékeli-átértékeli-torzítja a szerzői szubjektumtól elszakadt szövegkorpuszt. A hatalom manipulációinak föltárása folytán választ kaphatunk arra a kínzó kérdésre, hogy honnan az ellentmondás, amely a Gaál-szövegek és a paratextusok között feszült. A Válogatott írások, az Utunk, az Irodalmi Almanach hasábjain vagy a Valóság és irodalom című kötetben megjelent írások nyomán kirajzolódó Gaál-portré nem egyezik ugyanis a metaszövegek (évfordulós megemlékezések, apológiák, tömjenező méltatások) által fölvázolt portréval. A szerzőt személyesen nem ismerő generációk befogadója számára úgy tűnhetett: ezt a transzvilvanizmus ellenében romániaságot, pluralista társadalom és irodalomszemlélet helyett "tisztá osztályvonalat" követelő, valóságirodalomként egy idealizáló dokumentarizmust, agyonideologizált propagandairódmalt számonkérő, merev irodalompolitikust kell rajongva tisztelnie. A

hatalmi manipulációról, elhallgatásról és kisajátításról mit sem tudva, a kicsikart revízió hevében született kompenzáló túlértékelést a sematizmust szentesítő kanonizáció részének érezhette. Az ellentmondás abból eredt, hogy a volt munkatársak, tantívnányok igazságot kívántak szolgáltatni a mesterüknek, elvtársuknak, akiben a hitéért (közös hitükért) szenvedő mártírt látták. Az utókor viszont, a konkrét személyiség híján, csupán a művekben megőrzött "lenyomattal" találkozhatott, amit korántsem találhatott oly csodálatra méltónak, követendő klasszikusnak. Tordai Zádor emlékezése fényt derít ennek az ellentmondásnak az egyik lehetséges okára, amikor Gaál életművének utolsó szakaszát így jellemzi: "Gazdag tevékenységből két ág bontakozik ki: az irodalmi-publicisztikai és az egyetemi-filozófiai munka. (...) Az irodalomkritika közvetlenebb társadalmi tevékenység volt, olyan, ahol elfogadta a politikának való közvetlen és direkt alárendelés elvét. (...) Ugyanakkor filozófiai tevékenységében az ellentétes szemlélet bomlik ki szinte felszabadultan. Ez a »terület« különben is távolabb esett a társadalom közvetlen aktualitásától. Az egyetemi oktatást ekkor még nem vette hatalmába az a szűkkeblű szemlélet és gyakorlat, amit dogmatizmusnak szokás nevezni."²⁷ Az apológia a pedagógusra és a korábban népfrengő szellemében szerkesztő közéleti emberre vonatkozott.

Bár Tóth Sándor célja egy objektív Gaál-kép fölmutatása, a lényegről, e korszak Gaál-szövegeiről azt állítja, hogy azok a történések számára fontos dokumentumok, de tekintsünk el tőlük: "Tekintsük az életmű szempontjából jelen körülmények között értelmezhetetleneknek, az életműtől egyelőre elkülönítendőnek."²⁸ Ez azonban az életmű közel egyharmada, amely akkor jött létre, amikor megvalósulni látszott az a rendszer, amelyért a szerző addig harcolt. Ekkor újra főszerkesztő, tanár, tankönyvíró, akadémikus stb., s önálló kötetének megjelenése is valóra válik. Figyelmén kívül hagyni ezt a szövegkorpust nem lehet csupán azért, mert mostoha körülmények között született, vagy mert nem igazolja az alkotót kegyelettel földéző tanítvány előföltételeit. Gaál Gábor neve az irodalom történetében maradt fenn, szerkesztői, kritikai, irodalompolitikai munkássága okán-jogán. Az irodalom intézményeinek életében irodalmunk arculatának alakításában betöltött szerepétől eltekinteni nem lehet.

A tudományos vizsgálódás feladata valóban az objektív megközelítésben áll. Kritikatörténeti kutatás esetében sem indulhatunk ki más hipotézisből, mint a jelen irodalmának vagy irodalomkritikájának tanulmányozásakor. Nevezetesen abból, hogy akárcsak amikor irodalmat olvasunk, az irodalomkritika olvasásakor is egy virtuális szerzővel beszélgetünk. Nem a hús-vér alkotóval, hanem egy olyan szubjektummal, aki a szövegolvasás során konstituálódik. Aleírt szöveg mindig elfedi szerzőjének "valódi" individuumát, a kritika vagy elméletírás mindig teremt egy szubjektumot, konstruál egy olyan szerepet, amely mondja a szöveget. A verseny szabályait megállapító, hierarchiát fölláttó, csallhatatlan bíró, tökéletes értelmező szerepét — a kanonikus kritika megtestesítőjeként — élete utolsó korszakában Gaál Gábor töltötte be.

Az általa alkalmazott kritikai elváráshorizont és az írásaiból kiolvasható irodalomfölfogás vizsgálata legalább annyira tanulságos, mint az egyéni sors buktatóinak föltérképezése. A kultúra és kisajátítás mellett mindenkor helye kell hogy legyen a szerző magánéletétől eltekintő, az alkotásból kirajzolódó objektív kép megrajzolásának is.

1. Tóth Sándor: Dicsőséges kudarcaink a diktatúra korszakából. Gaál Gábor sorsa és utóélete Romániában 1946—1986 Balassi, Budapest 1997.
2. Dávidházi Péter: "Isten másodszülöttje". A Shakespeare-kultusz természetrajza. Gondolat. Bp. 1989. 5. old.
3. Tverdota György: A komor föltámadás titka. A József Attila-kultusz születése. Pannónia. Bp. 1998. 9. old.
4. Tverdota György. I. m. 10. old.
5. Fábry Zoltán: Gaál Gábor. In: Kortárs. 1964/2. 296. old.
6. Fábry Zoltán. I. m. 197. old.
7. Kortárs 1964/2 297. old.
8. Székely János: Irgalmas hazugság. 1958—66.
9. Székely János: Találkozások Gaál Gáborral. A Hét 1981. március 6. és A mítosz értelme. Kriterion. Bukarest. 1985.
10. Tordai Zádor: Emlékezés és apológia. 1969. In: Legyünk realisták! Esszék, tanulmányok. Magvető. Bp. 1977. 101. old.
11. Tordai Zádor. I. m. 102. old.
12. Anavi Ádám: Kirakat és koporsószeget. In: Korunk. 1971/3.
13. Kántor Lajos — Láng Gusztáv: Romániai magyar irodalom. 1944—1970. Kriterion. Bukarest. 1973. 33. old.
14. Balogh Edgár: Férfimunka. Emlékirat. 1945—1955. Magvető. Bp. 1986.
15. Balogh Edgár. I. m. 364. old.
16. Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. II. kötet. Kriterion. Bukarest. 1991. 17. old.
17. Gáll Ernő. Az ezredforduló kihívása. Kriterion. Bukarest. 1986. 167. old.
18. Gáll Ernő. I. m. 168. old.
19. Gáll Ernő. I. m. 169. old.
20. Gáll Ernő: Számvetés. Huszonhét év a Korunk szerkesztőségében. Komp-Press, Korunk Baráti Társaság. Kolozsvár. 1995.
21. Gáll Ernő: Számvetés. 23. old.
22. Gáll Ernő i. m. 25. old.
23. Sajtó alá rendezte Földes Lászlóval Gaál egyetemi jegyzetét. Részt vett a Gaál-tanítványok és munkatársak önkéntes csoportjával a Gaál-íráskor összegyűjtésében, a válogatott kötetek szerkesztésében. A válogatott írások III. kötetének filozófiai jegyzetét sajtó alá rendezte 1971-ben. Erről van szó. (1974) és Vidéki történet (1977) címmel közölt válogatást Gaál Gábor műveiből. 1976-ban Korunk antológiát állított össze Tordai Zádorral: Szerkesztette Gaál Gábor 1929-1940. Majd monográfiát jelentetett meg 1971-ben: C. G. Tanulmány Gaál Gáborról, a Korunk szerkesztőjéről címmel, és tanulmányt közölt mesteréről az 1980-as kiadású Rólunk van szó című kötetben, legutóbb pedig Dicsőséges kudarcaink a diktatúra korszakából címmel Gaál Gábor sorsát és utóéletét tanulmányozta (1997).
24. Dicsőséges kudarcaink. 83. old.
25. I. m. 83. old.
26. Számvetés. 13. old.
27. Emlékezés és apológia. 140. old.
28. Dicsőséges kudarcaink. 59. old.

LÁSZLÓFFY CSABA

Egy nyáresti szalvétára

Rozinak és Árpádnak

Egy ilyen estén mennyit vét a kánon ellen szegény szalvéta, ki tudni szeretné, hogy honnét jöttünk (ó, zavaros, mély honlét!); kire úgy rovatkozok ábrát, hogy az Ursten rajtam átlát — meddig tart e hajszolt hová, ha nem jutunk csak a sehovába?! A gond, barátaim, hogy Martfű egén sem több, csupán egy hajtl-reménység görbül, hajlik ránk le; mit ér Seneca, Mozart, Dante, ha az alföldi homokóra csak hamisarany mérget szórja? Ami lepergett már, elvérzett, s amit alattomoság s érdek pályál be Európa-bába-asszonyosság ringató karjába! —

Ki ne tudná: torzszülött szörnyet dajkál és nevez csecsemőnek ez a posztmániákus kor, mely hasistól hülyült, nemcsak korhely, hasmetsző s lesbikus az álma, s e percert is hallucinálja, azt is, hogy e szalvéta földi nyomként sóhajomat is őrizi, lehetetemet! — nemcsak szájlé-nyomatomat, feleim. Salve.

1997. július 3.

A ráadás

Ülhetnének majd verandán kerti széken hősesben daktilus-ügetésben megbillen a asztal és láthatár vadászna ránk a besúgó halál de te csak állnál Kárpátokig-vesztett sorsommal mint egy tiszta tükrű metszet.

Hun bűg azaz humbug legenda

Enikőnek

Ott vár a repülőm: idő-gépem a házerész alatt, nem is kell hozzá örület, s irány a Göbi sivatag.

Jóllakhatatlan tudatom visz, horkanó mének nyomát követem nomád ösztönök hágóin az Alpokon át.

Hol hun se, gót se özönöl: latroké mind a múlt, a hely. Egy üres keresztfa alatt zárándok árnyék térépél.

Elvettél, megszabott irány?! — régóta mindegy már nekem; jobb nélküled úgysem lehet, génjeimet is levetem.

SZERÉNY MÚMIA 145

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince '99

BOGDÁN LÁSZLÓ

Átíratok múzeuma

Don Quijote negyedik szerenádja

Sz.D., O.J. D és Cs.Z után szabadon

Vihar ragadna. Orkán.
Ha elhozna az alkony.
Muffod dákómra vonnám,

leszakadna a balkon,
ha végre megkeresnél
s letérdelnél. Akarom

lassan a szádba vennél,
lehet-e mást és többet?
Ha végre idejönnél,

ez a picinyke többlet
mindenért kárpótolna
és járhatnánk a hopplát,

a vér is tremolózna,
túlörpítve magunkon —
ha eljönnél, Madonna!...

És itt már nincsen pardon.
Maradjon-e vagy menjen?
Hiszen a túlsó parton

csellózik már az Isten.
A forma, ó, a formám!...
Csellózhathatnánk is ketten!

Ha visszajönnél hozzám,
lennék kocsisísérő
a túlvilági postán,

mutogatnának: "ő, ő
az erdélyi ex-számár,
létünket égbe zengő..."

Mióta érezlek? Kár,
hogy végetér a móka.
Ellobban tavasz, tél, nyár...

s te is, te idióta!
Tartsd vissza! Hosszan tartsál.
Élvezz belém. Csiklómra

is juthat néhány hajszál.
Jézus keresztje óta
rajtad van eme kantár!

Ezen függ kettőnk sorsa!
Kikapós hold ma sárlik
s marad belőle torsa.

Nyelvem alatt parázslík,
be vagy már melegítve,
hát beszálhat a másik,

őt is majd úgy fogadd be,
ahogyan nyelvem szoktad.
Bús, beste, barna medve.

Megfejtetlen hasonlat.
Remegő lilomszál.
Tegnap van, ma, vagy holnap?

És zeng már Szenczi Molnár.
(Mered? Reszket? Feléled?)
Szól, egyre szól a zsoldár!

Soha, soha még véled,
nem tudott be is telni!
Boszorkányos szemérmed.

Nem lehet mindég nyerni.
Na nem, már, megnöhetne,
Akarni kell és merni!

Előtte jár a híre,
Bús lovag, de la Mancha
véle írt rímét rímre.

Végtelen epopeia.
Ki sem jó onnan többlet.
Tárulj ki Dulcinéa,

becézlek és igézlek.
Sikoltozzon a csiklód,
vereslő, törpe végzet.

Hintáztasson már siklód
és csodatevő nyelved
becézgesse a fickót,

előbb még holtan dermedt!
Fogadd most vissza édes,
lásd, remegve feléledt,

csak a bibédre éhes!
Harsog már szerenádod,
hogy végre utolérhess

egyetlenegy halálom.
Madonna, ó Madonnám,
hancúrparti találom.

Moziteremben, utcán,
stadionban idézhess!
Parkban, vonaton, postán,

mindenütt hozzáférhess.
Állva, alva is rádvár,
nem engeded be? — mérges!

Mia cara milyen kár,
hogy nem maradhat benned.
Kéjt fröcskölő álmogyár,

csitulj már, maradj veszteg!
Körözzünk mélyvizekben.
Pucérka ámor leshet.

Bolyonglak elveszetten,
szikrázó rózsamáglya,
szűzkurova, eszméletlen

lánggra lobbanó mályva,
te nimfomán motolla,
babilóni parázna!

Szeráfi zene szólna,
eltévednék öledben,
mintha már holnap volna.

Te örök telhetetlen,
ki tudja, meddig élnél
maradva mindég bennem!

Nem rejtőznél, nem félnél.
Meleg, langy tengerekben
— lehet jobb boldog végnél? —

tapicskolhatnánk ketten!
Ölem kútjából innál?
Stanzák rejtőznek bennem.

Nem csálnál meg, nem írnál,
hoppszára jönne hajsza,
nem beszélne, nem innál,

nem ásitóznál, fancsal
képpel, vitter tökfilkó!...
Nem hagyna el az angyal.

És szólna a tilinkó,
én fújnám s szépen szólna.
Nem lazálna fickó!...

S nem értené Madonna,
az elmés nemes, finnyás
(ő minennap szebb volna!)

orra mitől fokhagymás?

1998. december. 9-10.

Zongor Gábor: Középkori festő

GYÖRGY ATTILA

Szemérmetlenül

Néhány hónappal ezelőtt, Kolozsvárról Csíkszeredába utazva, valahol Gyergyó magasságában két székely atyafi szállott fel a vonatra és vert tanyát a fülkémbe. Ötven körüli, szép, egészséges székely emberek voltak, amelyet már csak keveset látni: előírászerű bajusz, kalap, posztónadrág. Hamarosan meg is beszéltek szinte mindent, amit két székely gazda csak megbeszélhet: a rövidorrú disznó jobban hízik, a közbirtokosságot még nem adták vissza, a pityókatermés meg olyan volt, amilyen. Jóleső érzéssel hallgattam a felelős beszélgetést; nincs veszve még minden — gondoltam — míg ilyen székely emberek léteznek és igazítják maguk dolgait.

Végül aztán csak kimerültek a témák, pár perces néma hallgatás következett. Az egyik atyafi hamarosan megelégtelte az üresjáratot; na, ejnye olvassunk egyet, mondta, s táskájába nyúlt, a szellemi táplálék után. Ez igen — gondoltam magamban —, ez szinte túl szép. Nem isznak és nem kártyáznak a székelyek a vonaton: hanem olvasnak. Lelki szememmel már szinte láttam is a csinosodó nemzetet.

Annál nagyobb volt hát megörökönyödésem, amikor a jó atyafi szép komótosan néhány igen színes kis füzetecskét húzott elő táskájából, amiknek borítóján különféle női nevek pompáztak. Ezen kiadványokat, azt hiszem, aligha kell bemutatnom bárkinek is — maradjunk annyiban, valahol a végpapír és a reklámcédula közötti skálán helyezkednek el. Mindenesetre: nem éppen középkorú székely emberek szellemi épülését szolgálják.

Akadtt azonban a tarsolyban könyv is; az atyafi emellett döntött. Már-már megnyugodva vettem tudomásul e tényt, amikor felvillant a borító, s legnagyobb megörökönyödésemre De Sade márká Justine-jét fedeztem fel a munkás kezében. E könyvet ugyancsak nem szükséges bemutatni; annyit róla mégis megjegyeznék, hogy Szodoma és Gomorra lakói glóriás ministránsgyerekek voltak e könyv szereplőihez képest. Színtiszta, kegyetlen és velőtvágó pornográfia az egész. Igencsak elhűlt képet vághattam, az atyafi ugyanis felém fordult, s jóindulatúan jegyezte meg, kezével végigsimítva a könyvön: szép, szerelmes könyv...

Mégiscsak veszve van minden, gondoltam. Jókait helyett De Sade — mi jöhetne még?

A fenti, igaz történetecske

csupán bevezetőül szolgál az alábbiakban foglaltakhoz. Azért tartottam fontosnak leírni, mert meglehetősen jól példázza azt a tudathasadásos állapotot, álszeméremmel leplezett szellemi korcsosulást, aminek szenvedő anyja a székelység — és úgy általában az egész erdélyi magyarság.

Az egésről talán nem is írnék, nem is írtam volna semmit — ha a közelmúlt történései ki nem provokálták volna belőlem. Úgy is mondhatom: személyesen szólítottam, mi több, vádoltattam meg e furcsa álszemérem és prudéria által.

Történt ugyanis, hogy nemrégiben, a Hargita Népe egy írásmat közölte (megkérdezésem nélkül ugyan, de ez mellékes körülmény). Az elbeszélés két székely legény kocsmai virtuskodásáról szól, gyakorlatilag egyikük monológja; szó esik benne közös szeretőről, a (nem is olyan fiktív) falu többé-kevésbé pikáns történeteiről, végül a közös szerető okán egyik legény szép csendesen leszúrja a másikat. Éppen úgy, ahogyan az — sajnos! — meglehetősen gyakorisággal előfordul(t) a fejjel-mézzel nem folyó Székelyföldön.

Annak idején, ha kíméletesenek nem is, de meglehetősen ártatlan írásnak könyveltem el e kis elbeszélésemet. Annál nagyobb lón meglepetésem, mikor egy későbbi lapszámban felháborodott olvasói levéllel találkoztam, amelyben a nyugdíjas sajtólevelező minősítései már-már apokaliptikus fenevaddá varázsolják szerénységemet. Az ízelítő kedvéért: "erkölcstelenségre okítom gyermekeinket", "spicces állapotban" mesélem "élményeimet", "megbotránkoztatam a nemesebb lelkületű embereket", "megfertőzöm a jó érzést, az erkölcsöt és a humorérzékét"(!), "tápot adok a békés családok felbontásához", "szemérmetlenül bölcsködök és vadállati ösztönöket fitogtatok".

Ez aztán igen.

A dolog — bármennyire is sértette csőrömet — talán ennyiben is maradt volna. Minekutána azonban szűkebb pátriámból, szülőfalumból is hasonlóan kedves visszajelzéseket kaptam, mégiscsak kedvet kaptam arra, hogy kissé jobban belemélyedjek ennek a fenemód erkölcsös világának boncolgatásába.

Maradjunk azonban egyelőre az én portámnál: hamarosan majd a "rendtartó székely falu" közteréig is eljutok.

Bevallom: írtam. Valóban leír-

tam, hogy a székely (csángó stb.) legénykék megszorongatják a leánykákat néhanapján, mihelyt különbségükre eszmélnek. Leírtam továbbá néhány jólismert történetet is, amelyek szülőfalum különféle illusztris személyiségeihez kötődnek. Bevallom: a megírásához jócskán ihletet merítettem mindabból, amit a jóérzésű, nemeslelkű, erkölcsös stb. falusi emberek nap mint nap mesélgetnek egymásnak. Egészen hétköznapi gyárfás bá'k, julisok és legények szerepelnek az írásban, akikkel nap mint nap találkozni. Bevallom, leírtam, és utólag kissé meg is bántam: mert kegyetlen-ség és nem szép dolog a nyomorék elé tükröt tartani. De íróként ez is feladat; s lehet, hogy a tükörkép nem kíméletes — de igaz, és főként: hiteles.

Azt írtam: nyomorék elé tartottam tükröt. Sértő és kíméletlen kifejezés, de megkockáztatom: mert erkölcsiben megnyomordott faluközösségekről van szó, amelyekre az álszemérem, a nevetséges prudéria és a butaság von valamiféle groteszk álcát. Nem állítom, hogy mindezért a közösség a hibás: nagyrészt a külső körülmények sodorták abba az állapotba, amiben van. És igaz az is, hogy mindenféle égi csatornán ömlik a szenny, a pornó és a válogatott ízlés- és erkölcsromboló "anyag" — de az is igaz, hogy székely falvainak parabolaantennái közül tízből kilenc azon irányba fordított, ahol a legocsmányabb — és valóban ízléstelen — szexadók szórják műsorukat. Pedig milyen könnyű lenne átkapcsolni például a vatikáni adóra... Ez viszont a négy fal között marad. Ahogyan négy fal között, esetleg: a vonatüléseken marad az a temérdek szennylap is, amit a munkás falusi ingázók vásárolnak fel. Ugyanannyi pénzért lehetne valami igazán erkölcsösöt, lélek-nemesítő is vásárolni: a "rózsaszín oldalak" szafos zamatáról azonban nehéz lemondani. És nehéz lemondani, de még csak szót emelni is nemeslelkű székely embereinknek a majd minden faluhelyen megtalálható obskurus mulatóhelyek, "diszkobárok" stb. ellen is. Mert táncolhat ugyan meztelen táncosnő az asztalok között, és leihatja magát a sárga földig a tizenéves legényke — mindezt a "rendtartó székely faluban" — fő az, hogy minderről hallgatni kell. E nevetséges álszemérem szerint az igazi veszedelem nem ez — hanem az, ha valaki minderről az Újságban fest kórképet.

Akinek pedig még ezek után is illúziói vannak, ajánlom, üljön fel gyönyörű székely hazánk valamely elhíresült "navétásvonata"ra, és utazzon rajta legalább

MÁTÉ ADÉL

Történet

és adá az isten
két kézzel az
almát
minekutána megszégé
ezt mondá:
"ez az én testem,
amely tiérettetek
adatik"

mi két kézzel
kaptunk utána
mint a gyerekek
kik csemegéhez jutnak
és az isten bort is
ada
pertut ittunk
harmadnapra
— hát nem szép egy
mulatság!
ebbe még bele is
halhatunk

Akkor

Mikor az alagút
betörmött egérlyuk
vagy más
hová vezet

-énem csonthéjas
maggá alakul
-énem meglehet-
s testemmel együtt
földre
gyökerez

három állomásnyit. A falusi tanuló székely ifjúság színe-virága, dolgos munkásemberek viselkedése — természetesen: a példaerősítő kivételekkel — vajmi távol esik jóérzéstől, erkölcs-től egyaránt. A különféle pajzanságok, ízléstelen "udvarlások" pedig már nemcsak a "tunnelben" történnek; hanem szinte természeti népeket idéző természetességgel zajlanak az ösztetepett, mocskos vonatüléseken.

Sorolhatnám még a hétköznapi "nemeslelkűség", "hagyományos erkölcs" ésatöbbi kirívó példáit, de nem teszem. Embereként és íróként egyformán undorodom ettől, és a tükröt sem szeretem túl hosszan tartani. Hiszen a tükörben saját népem arca van, bármennyire eltorzult, ragyás is legyen.

Befejezésként egy anyaországi barátomnak, a székelység — és különösen: a Gyimesek — régi és lelkes imádójának megjegyzése jut eszembe. Azt mondta: tudod, csodálatos emberek vagyatok; csak a lappangó sunyiságot, álszemérmét és rosszindulatot nem tudom soha megszokni bennetek.

Akkor kissé megsértődtem. Ma már belátom: igaza volt. Csak tükörbe kellett nézni hozzá.

GERGELY EDIT

Naplórészlelet

Március 21., vasárnap

Olvasgatom Annamari verseit a Székelyföldben. Nem részem a műélvezet. S hogy mégis megtettem, akár sérthetné is az önérzetemet (a Forrás-kötetét piszkáltam volt a Helyőrségben). De most csupán arról van szó, hogy mióta nem Kolozsváron élek, éhezem a más-ságot (még ha minőségi is). Jöhet a dilettantizmus, akár... Itt semmi inger. Se szakmai (idén februárig, amikor — hál' — megkeresett Garfield), se intellektuális, se szexuális, se stb. Legalábbis semmi olyan, amiért érdemes lenne legalább belekezdeni. S a semminél a rossz is jobb, a középszerű meg felér egy (intellektuális) orgazmussal.

Április 3., szombat

Egy újabb éjszakát átbeszélgettünk Kajával (ki PhD-s sebességszociológus az Éltén). Az a típusú csevely volt, ami oly ritkán jön össze, afféle leltár, amit egymagadban meg se mernél tenni. Elszomorított, hogy mennyi mindent nem csináltam, olyat, ami jó nekem. (Például nem hagytam, hogy szeressenek — még ha alkalmilag is.) CSAK SEMMI SZENTIMENTALIZMUS.

Május 6., kedd

Ma begyújtottunk a kályhába. Előbb a délelőtti haját festettem és haját mostam aztán két kicsi piros műanyag lavórban. Úgy egy hónapja nincs se fűtés, se melegvíz a városban, bár a nyáron 24 órától 24-et volt melegvíz (ennyit a városgazdálkodásról). A tegnap meg lehavazott odakinn. Előbb vizet melegítettem egy kiszfakékban az aragázkályhán (palackos). Aztán hideg vizet csorgatni a két kistálba, egy-egy keveset, rájuk csurgatni a nyelésedényből mért meleget, samponoz, hab hull szerteszejjel a parkettre, székre, poltúrára, a nagyszoba közepén rostokoló hokedliről szanaszét röpködő buborékok, mintha műhavazást imitálnánk (kettős mimesis?). Két mosdótól azért kell, hogy ne kelljen előbb a habos egyikkel behurcolkodni a fürdőig, aztán vissza, aztán a másikat is — ha az öblítés megvolt — belezúditani a vécékagylóba. A pudingseléből menetközben megiskálom két ajtó kilincsét (a la fertőtlenítési mánia), s ezt a számítógépet, bár nem merem bő lére eresztani, inkább csak eszeletem, akárcsak ezt a naplórészletet. Utoljára a MŰRE kongresszuson zuhanytam egy negyvenpercnyit, azóta csak a Státusnál voltam kiszálláson, de ott elzárta a melegcsapot (a kőfimekért ellenben elronthattam, végtére is pont a születésnapom volt, legyünk méltányosak). Most megyek fürödni. A gyerekfürdőt kiskádát belehelyezem a fürdőkádba. Forró víz zúdulni bele! Hideggel felvegyíteni, beleállni, lúdbőrökkel nem törődni, kicsi nyelésedényt (a már említett) belemeríteni, ismételtetni a mozdulatot, kiszállni, rohanni ágyig, -ba, a vizes lábnymok mentén a nyomong lekövethető a székely kisvárosi médiás kilétem. (Kivagyok.)

Május 9., vasárnap

Kaptam egy meghívót FISZ gyűlésre. Május 29-re. Málben. A szerdai Kavalkád kulturális áttekintő műsoromban megint learatom az összes státust (bemondó, szerkesztő, riporter, narrátor, operátor). Jó lenne csinálni akkor már egy filmet az alter-native 7-re, például (s még Vidának is lógok egy teljesítménnyel),...

Május 10., hétfő

Átrendeztem a ruhásszekrényemet, téli cipők is kimustrálva. Négy pár sarkas csizma odakészítve a suszterhez. Csodálkozhat is majd, hogy hogyan lehet ennyire lejárni: fémsarkak lepattanva, orruk tátoztat, magas sarkokról a bőr lekondorodva — s a betétet még nem is említém. Ma kölcsönvettem 50 ezret, abból 20 ezer 500 aracetre, többi benzínre Garfieldnak. Garfield a(z egyik) főnököm. Operatőr Rubinban, autója a Pojaca. Pojaca az PJC, Rubin az stúdió (ehhez ragaszkodom!). Az aracet elvittük a kétszobás földszinti lakásba, mely feljavításra szorul, egyébként eladó: irodának kiválóan alkalmas. Most épp szorítjuk a feljavítást rajta, így többet reménylünk kicsikarni a vevőből. A bu-

difal félig elázva, a parkettet a hajdanán ott lakó cigányok felszedték. Előttünk piciny hörcsögök és vagy tíz papagáj lakta, mert raktárnak használta a szomszéd díszhalszaküzlet. A raktárkodásért, a lakásért nem fizettek bért, seba, most kipakoltuk őket. Ha sikerül eladnunk, digit vágó vétele a nekst műv. A lakást én árulom, a népek az én mobájlomon hóbörögnek érte. Ha eladtam — részesedek. Ha részesedek — pezsgőzünk. A lakás a Garfieldé (a lányálom az enyém).

Május 13., csütörtök

Hívtam Sánhát, hogy megmondjam neki a gratulát. Az éjjel érkezett Kolozsvárra, még nem tudott a dologról, mondom neki, hogy az Éremsz hozta le a könyvborítót miniatűrben, ezzel a szöveggel: "Most jelent meg Sánhtha Áttila Az ír című verseskötete, ebből is látszik, hogy komolyan folyik a munka az Előretolt Helyőrségnél..." vagy ilyesmi. Ő most szándékszik bemenni a szerkesztőségbe, majd látni fogja az eredetét is, hogy káprázhasson a szeme tőle. Holnap jön Gyergyóba Kuszálék, hozza Mörfit a köbön (ehhez a címhez folyton O. Kati saját szüleményű trágárkodását asszociálom, hogy "pícsa a köbön", úgyhogy alig tudom megállni vihogás nélkül, de majd elmodnom Péternek is, hát-ha megkönyörül). Egyébként a kávéházban, ahová jön, két szita is van az említett női testrészeiről, az a címe a stílizált premier plánoknak, hogy "A nagy Ó". Mózes biztosan élvezné a dögöt.) Mondhatni kavaram jócskán a kultúrát itt a faluban: Bartis Elemér "vaginás" szita-grafika tárlatát múlt pénteken nyitottuk meg, a Tarisznyással június 4-ben egyeztünk. Lengyelország felé tartottak éppen a tegnap, mikor a Sz. Gyuszi telefonján rögzítettük a dolgot Alpárral — még határon innen — nyilván egy Dialogusban. Tartának egy 40 perces '48-as műsort, aztán táncház hajnalig. Utiköltségek és honoráriumok kifizetésére Gyergyó parlamenti képviselőitől kaptam ígéretet (másként egy civil szervezetet kereszti kellene megpályáznom magánszemélyként egy gazdasági intézményben — mit szépíteni a dolgot: kocsmában — tartandó kulturális rendezvényemet a város művelődési bizottságától, aztán meg hagynom, hogy kekeckedjünk a benzinszámlákkal, miegymás). S akkor lenne itt nemulass...

Május 15., szombat

de?SADE-muzsika, nárcisz, Bloody Mary
Love is a gun, hit me like a slow bullet — it took me some time to realise it. I know the end before the story's been told. It's not that complicated, but you're gonna need a... bullet proof soul. Think you got it but you got all the trouble you need.
(Anyway:
I came in like a lamb but I intend to leave? live like a lion.)

Május 16., vasárnap

Tegnap este találkoztam egy kedves rokonommal. (Nagy Tével.) (A Találkoztam.) Vagy — őszintebben —: rokon kedvesemmel.
Vége egy sztori, ami külön megérne egy fleket. Kár, hogy a lelkem magánügy.

Május 17., hétfő

Ma házhozjött a FISZ. A paksamétát május 10-én adták postára Pesten. Van benne egy L. Simon László elnök által (május 7-én) keltezett baráti körlevél, mely tartalmazza a május 29-i közgyűlés

meghívóját — ahol a szervezetet érintő valamennyi kérdésről részletes beszámolót találni —, de ennek ellenére röviden szólnia kellett egy-két (össz. 12 db+3 kérés) dologról. Nna.

Továbbá: mellékelve a mellékelendők (1. a közgyűlés tervezett napirendje; 2. a bejegyeztetés bírósági végzésének másolata; 3. a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Művészeti Főosztályához címzett levél másolata, tárgy: a Mórisc Zsigmond-ösztöndíjat odaítélő kuratórium összetételére való javaslat; 4. a NKÖM művészeti Főosztály jelzése a társadalmi szervezetek költségvetési támogatására kiírt minisztériumi pályázatra beküldött anyagok megérkezésétől és meghívó az április 26-án tartandó megbeszélésre; szíves tájékoztatásul közlik, hogy a rendelkezésre álló összegből elsősorban a szervezetek működési költségeit kívánják támogatni, mivel rendezvényre, kiadványra más forrásokból is lehetőség nyílik támogatást szerezni; egyúttal megadja a többi szervezet — Független Magyar Írók Szövetsége, Írók Szakszervezete, József Attila Kör, Magyar Írók Egyesülete, Magyar Írószövetség, Magyar PEN Club, Szépirok Társasága — által az idei évre igényelt, és összehasonlíthatóként a tavaly elnyert összegeket / a rendelkezésre álló keret: 24.000.000 Ft /; 5. EMLÉKEZTETŐ a minisztérium által 1999-re meghirdetett társadalmi egyesületek támogatási pályázatának elbírálásáról — a képviseletek aláírásával, no meg tudósítás arról, hogy: a jelenlévő irodalmi szervezetek vezetői egyhangú döntéssel létrehozták az Irodalmi Szervezetek tanácsát, mely a közeljövőben kidolgozni hivatott az irodalmi szervezetek működésének szakmai feltételrendszerét. Az ISZT azzal a kéréssel fordul a miniszter úrhoz, hogy pótlagos forrásból biztosítsa az 1999. évi működési költségek infláció-arányos növekményét, illetve a Fialat Írók Szövetsége működési költségének fedezését (1,5 millió forintot), mivel ennek hiányában a szervezetek működése lehetetlenné válik. / A FISZ ideai működési költségének előteremtésére — mivel a keret a tavalyi évhez képest nem nőtt — csak úgy volt lehetőség, hogy a többi szervezet felajánlotta a tavalyi működési támogatásának bizonyos hányadát. /; 6. NYILATKOZAT Bp., 1999-04-26 az előbbiekről; 7. Cikkvivágások: — a Soros Alapítvány díjai 99.03.27 / I. majd valamelyik LÁTÓ hát-só-belső borítóján/ (Napi Mo.); — a Mórisc Zsigmond ösztöndíj 1999. évi pályázatának eredménye (ÉS); — ua. (Napi Mo.); — Örkény István ösztöndíjasok estje, Ö. I. ösztöndíjak (ÉS); 8. "Az Irodalom Visszavág — Egy megszervezett nemzedék folyóirata" címmel fénymásolat (Népszabadság, ápr.), /melyben Tomkiss Tamás főszerkesztőről, -vel, meg róla is fotó, végre egy fotó!/, amelyb/ r/ ol tallóznán csak ennyit: "A Kosuth-klubban működik szabadiskolájuk, »hogy segítse az eligazodást az élet és a művek megteremtése érdekében, feltárja és mozgásba hozza a bennünk lévő, elfelejtett tudást». Nem tudni ugyan, hogy a mondat egészen pontosan mit jelent, viszont magabiztosan és jelentőségteljesen hangzik (ez a szerkesztőség kijelentéseinek állandósult sajátossága)." (A cikket) Írta Varga Lajos Márton.

"Gyanús, hogy mennyire jó nekem ezt a belső körlevelet "nyilvánossá" tenni (vagy etikátlan a szervezettel szemben, vagy túl nagy a reklámja), mindenesetre — viszonyításként az erdélyi hason-szórú szervezeteknek —: részemről megér egy sajtópert..."

**Remélem tisztában vagyok azzal hogy ezt nem egy Helikonba, hanem egy Naplóba írom.

***Előbb azonban szert tennék még egy JAK-os körlevélre...

Május 18., kedd

Ma rámteléfonált O. J. D. (A kijelzett mobilszám után azt hittem, hogy Sánhtha, de ő egy számmal kisebb.) (Számjeggyel.) Kapkod, mert ki vannak kötte az egyéb telefonjai, s ezen is alig pár egység még. Hogy most hozta ki a nyomdából, találjak ki valamit, mehetek a könyvért. Gyors mélek Kajának és Hunornak. Ami Stúdiós telefonjaink is kikötte, úgyhogy: mára erről ennyit. Egyébként: nem tudom eldönteni, hogy haragszom-e rájuk — amiért a pár éves húzd meg-ereszd meg kekeckedéseken megedződve nem kavár fel a megjelenés ténye, vagy... horribile dictu: leköteleztettem.

Hideg Margit: Az ember és a tárgy

FEKETE VINCE

Az erdélyi glosszáskönyvből

Álljon meg a keményrock!

Új rádiós műfaj a láthatáron! Vidéki rádióadásunk szenzációs találmánya a gyászjelentés. Nem lapba, nem hirdetőújságba, nem gyászkeretbe, nem kiemelve, nem kurzíválva, hanem egyenesen a rádióba. Főműsoridőben. Hallgatja a gyanútlan rádióhallgató a horoszkópját, az ételreceptet, ujjával dobolja kedvenc AC/DC számát, amikor hirtelen megszakad a zene, s egy fátyolos hang a következőt mondja: és most gyászjelentés következik. Hirtelen nyilallást érez az ember a fejében, végigcikázik agyán egy csomó kérdés: püspök?, szenátor?, helyi író, költő?, polgármester? Egyik sem. Mariska néni. Szívünk mély fájdalomából..., rokonok, barátok stb.

Na de gondoljunk bele, mi lesz/lehet, ha valamiképpen eltalál harapózni a szokás a rádióban, mint a szívkiüldi vagy a kívánságzene, s egyszer csak azon veszi észre magát a békés hallgató, hogy napi féltucat alkalommal fátyolos hang, gregorián dallamok, napi féltucatszor szívünk mély, s napi ugyanannyiszor rokonok, barátok ésatöbbsi.

Mit is mondana erre egyik ismert humoristánk: hát ennyire *fogyatkozunk*, elvtársak?

Hja, nagy az elektronikus állatkert.

Gruppenszex

Még mondja valaki, hogy rosszul megy a művészembernek.

A fortyogófürdői Incitató alkotótáborról, a tábor résztvevőiről készített riportot a helyi rádió munkatársa. A téma: a ló. A lovat kellett megszoborni, megfősteni stb.

Azt mondja a jeles úriember, aki mellesleg doktori címmel rendelkezik, főiskolai tanár, plusz az illető rádió vezetője egyszemélyben: "... a művészek közös extázisban alkotnak..."

Próbálom elképzelni a közös "örömet". Egy dolog nem tiszta csupán: hogy a lóval-e, vagy anélkül?

Erdélyi idő

Ha szórakozni akar a kisebbségi, akkor vasárnap délelőtt leül a rádió elé, a helyi, a Syculus adóra tekeri a keresőt, s máris felhangzik a jólismert mottó: "Szeretem ezt a várost, szeretem ezt a tájat". A "jelzet" rendszerint egy-két órát szokott tartani, úgyhogy bőven kerül, amin csemegéznie.

A minap például a jegyzető a következőképpen indította a műsort: "A pontos idő: egy perccel ezelőtt kilenc óra."

Hát igen. Méltán kesereghetünk sanyarú sorsunkon, a románok ebben is megelőztek: nálunk tényleg egy perccel ezelőtt pittyegte el a kilenc órát.

Hallhatók és hallhatatlanok (Erdélyi idő)

Bizonyára sokan ismerik a magyar rock (egyik) fenegyerekének, Schuster Lórántnak, a P. Mobil vezetőjének hetvenes évek eleji kijelentését, miszerint: "A rock örök és hallhatatlan."

Ez a velős mondat, mire a végekre eljutott, a 90-es évek közepére egy kézdivásárhelyi plakáton a következőképpen módosult: "A rock örök és hallhatatlan." Mecsoda különbség.

Kis székely kultúrglosszák* Kultúrát a végekre

Figyelem, figyelem! Ma este hét órától a helyi kultúrotthonban a Csárdáskirályné fog... izélni... Előlről tízezer, hátulról ötezer, gyermekeknek, fennállva, ingyen.

Hölgyválasz

Kedves közönség, a hétszentségit! Fehérnépválasz, a hétszentségit! Fehérnép fehérnéppel nem táncol, a hétszentségit!

Bál

Zene, állj! Kicsi fiamnak a kicsi fekete kalapja elveszett. Ha reggelig meg nem kerül, mindenki kicsi fekete kalapját szarik. Zene, in-dulj!

*C György Attila, Ferenczes István

Tránszkárpác (Erdélyi idő)

A rossz időjárásnak, hóviharoknak, a 100-120 km/órás sebességű szélfúvásnak betudhatóan nagyobb késéseket jelentenek be a brassói állomás hangosbemondóján. A pár országon, határon, vámon áthaladó, Berlin-Bukarest között közlekedő gyorsnak 20 perc késése van. A Bukarestből Szatmárnémetibe, keletről nyugatra tartó, a Kárpátokat "átszelő" Tránszkárpác nevű gyorsvonat viszont 100 percet késik. Ha most egy egyszerű kivonást végzünk, még akkor is marad 80 perc. Körülbelül ennyi lehet a különbség kies hazánk és az irigylet, szapult, minket meg nem értő Nyugat között. Na nem percben, nem is órákban. Években.

Nyelvében él, avagy zakuszkarecept anyaországaiaknak*

Hezszávalók: 3 kg vinete, 3 kg árdé, 3 kg gogos, 1 kg hagyma, 1,5 kg murok, 1 liter paradicsomszukk, bors, babérlapi, szalicil, kurszás olaj. Megmosol, megtisztítasz mindent, az árdét, gogost felekre vágva megdinszteled, a vinetét megsütöd, megtakarítod; mindent összeörölsz, nagy lábasban kevergetve összefőzöl; ízesítéd, babérlapit teszel hezsa, majd mikor az olaj feljött a tetejre, az egészet borkánokba teszed, lekötöd.

*C György Attila

A hír igaz

Azt írja a Magyar Hírlap szeptember 2-i számában Bi. L. az új írószervezet, a FISZ alakuló üléséről: "Fekete Vince, a kolozsvári Serény Múmia szerkesztője közölte, a FISZ törekedni fog az irodalom földrajzi decentralizációjára, aktívabb és egyenrangú kapcsolatra a határon túli magyar nyelvű térségekkel, továbbá a JAK-füzeteknél sokszínűbb könyvkiadásra és műfordítói struktúra kiépítésére."

Először is: a Serény Múmia önálló lapként nem létezik, hanem a Helikon egyik rovata, ennek vagyok a szerkesztője. Másodsor: zarvarja a fületem, de ne menjünk most abba bele, hogy határon túliként milyen "aktívabb és egyenrangú" kapcsolatot tarthatnék ... kivel? , önmagammal?, barátaimmal? És harmadszor: a fenti szöveget én nem mondtam. Nem is mondhattam, hiszen jelen sem voltam az illető ülésen, sem az azt követő sajtótájékoztatót.

Hogy is van a régi viccben, amikor megkérdik a jereváni rádiótól, tessék mondani, igaz-e hogy Iván Ivánovics nyert lottón egy személygépkocsit?

A válasz:

— A hír igaz. Csak nem Iván Ivánovics, hanem Szergej Szergejevics. Nem személygépkocsit, hanem biciklit. És nem nyerte, hanem elveszítette.

Ki nyel ma? Kérdez — s felelek avagy egy gyimesi csángó görbe hétvégeje*

Ki ez a szép emeletes, medencés nagy ház? Talán bizony a Kovács Péter szomszédom?

Neeeeeeeeeeeeeeeeem.

Ki ez a szép gimbes-gombos csatornák a házon s ez a parabolaantenna a ház tetején? Talán bizony a Szász Kálmán szomszédé?

Neeeeeeeeeeeeeeeeem.

Csak nem az enyém mindez?

Deeeeeeeeeeeeeeeeeem.

*C György Attila

Sákeszpearé (Erdélyi idő)

Egyik vidéki város megyei tanácsának elnöke és a helyi színház vezetősége közötti munkaszerződési tárgyaláson az elnök úr a következőket mondja: "... az új törvény értelmében a pénzelosztónak joga van beleszólni a műsorba — és akár tetszik, akár nem, a megyei tanács meg is fogja tenni", majd "megtiltom, hogy a színház tagjai bohóckodásig sülljedjenek, ahogy az a Szent György-napokon történt. Művészetre van szükség, nem amatőrizmusra."

Egyenes beszéd.

El tudom képzelni, amint az elnök úr, jobbán b. nejjével kilép majd egy igazi profi művész profi darabja után a színház előtti korzóra, amikor az asszonyka tiszteletteljesen ráveti érdeklődő tekintetét urára és megkérdi: szívecském, ez Sákeszpeáretől volt a Lár, ugye? Az elnök úr szemöldöke összefut, hiszen nem szenvedheti az amatőrizmust, legszívesebben demokratikus módon oda-sújtana asszonyára, de a körülményekre, meg az ólálkodó fullajtárookra való tekintettel finoman kijavítja: nem, szívecském, ez Ségspír Lárja.

JACK BARNES

Apám, a rablóvezér

(western)

(folytatás előző számunkból)

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

amelyben Tedd Barnes

olyan útra lép, mely

jobbik esetben a halálba vezet

Jim türelmetlenül sétált fel s alá az ebéd-lőben.

— Tessék, a második hete, hogy itt téblábolunk, és sehol semmi eredmény! — fakadt ki hangosan, de Jack, aki a fotelben olvasott, figyelemre sem méltatta. — Az öreg is csak ígéretet, de semmit sem tesz. Amit mondjuk nem is csodálok, ha arra gondolok, hogy mennyire rajongott az apánkért. Azt hiszem, sokért nem adná, hogy az öregünk soha többé elő ne kerüljön!

— Ne mind hőbörögi, Jimmy — emelte fel a fejét az öccse. — Tudod, hogy kényes ügyről van szó. Az a másik bizonyára igyekezett minél messzibbre vinni innét az irháját, nem könnyű a nyomára bukkanni.

— Anyánknak sem bocsátom meg soha, hogy itt hagyott minket! — hergelte magát tovább a másik.

— Első dühében tette, s az öregünk sem ártatlan éppen a dologban. Mert ha az lenne, bizonyára nem ered anyánk nyomába...

— A bosszú, az hajtotta! Azt gondolod, hogy bocsánatot akar kérni?! Akkor te nem ismered Tedd Barnes-t.

— Lehet — mondta Jack s ismét a könyvébe búj.

Ekkor nyílt az ajtó, s a nagyapjuk lépett be rajta.

Az öreg, amióta ismét fontos megbízatása volt, mintha megfiatalodott volna. Ruganyos léptekkel jött-ment, Spencer mama szerint egészen kivirult. Órák hosszat társalgot az unokáival minden jelentéktelen apróságról, mintha pótolni szeretné mindazt, amit az évek folyamán elmulasztott. Különösen Jack állt közel a szívéhez, de ezt nem mutatta, sőt minden igyekezetével azon volt, hogy durvább lelkületű unokáját is magához édesgesse. Most már azért sem haragudott meg, ha a fiúk az apjukat hozták szóba, és néha erőt véve magán, ő is mesélt régi történeteket azokból az időkől, amikor Tedd Barnes Halhatatlan néven hírhedt rablóvezér volt, ő pedig Fort Royal rettegett törvénybírája. S ha belemelegedett, mesélt Don Giovanniról, a melegszívű férfiről, aki filozófia tanár léte felcsapott rablóvezérnek, és olyan véreskező gazemberekről is, mint Rigoletto vagy Aida Bronson, akit bátor telepesekek küldtek a másvilágra. Ilyenkor Jimmy kidüldelt szemekkel hallgatta, szinte nyelte a szavait, Jack pedig csöndes rezignáltsággal a fotel mélyére süllyedve, csillogó tekintettel követte a nagyapját.

Aztán egy délben Tom Spencer ragyogó ábrázattal lépett be az ajtón:

— Gyerekek, jó híreim vannak! A nyomukra bukkantam!

Azzal magával vitte a szobájába a két fiút, s Spencer mama legnagyobb keserűségére csak vacsorára kerültek elő ismét.

Tom Spencer kiszabadulásának második napján, amikor a törvénybíró már újból elég erősnek érezte magát, hogy hivatalába menjen, Thomson káplár visszaérkezett Marshall tábornok üzenetével, melyben az állt, hogy három századnyi katonaság érkezésére legyenek felkészülve a következő napokban, és sok szerencsét kívánt a harc kimeneteléhez.

A törvénybíró azonnal tanácskozára hívta a városatyákat, akiknek beszámolt a szerencsétlenül alakult akcióról, Rigoletto azon igyekezetéről, hogy a törvény embereinek a segítségével biztosítsa zsványparadicsomának fennmaradását, majd felolvasta nekik a tábornok üzenetét. A tisztos városatyák megrendülten hallgatták a beszámolót és egyhangúlag elfogadták, hogy a főparancsnoki tisztséget a soron következő hadjáratban Tom Spencer töltse be.

A "következő napokban" azonban nem katonaság érkezett, hanem Marshall tábornok bocsánatkérő üzenet, hogy pillanatnyilag el kell halasztaniuk az akciót, mert a vezérkar másképp intézkedett, és "ami kézik, nem múlik"-alapon optimizmusra serkentette őket. A törvénybíró keserűen vette tudomásul, hogy a bölények nem menetrend szerint térnek vissza, s minden erejét latba vetette, hogy a háborús hangulatot valamiképpen békésebb mederbe terelje, és amíg lehet, ott is tartsa. Tekintélyének jó szolgálatot tett a Rigolettoéknál elszenvedett fogság, hiszen azt mindenki elismerte, hogy ha valakinek joga van bosszút állni a zsványokon, az elsősorban Tom Spencer, akinek nemcsak a családját hurcolták meg, de őt magát is megkínózták. Erről egyébként ékesszólóan tanúskodott az arcán balfelől jól látható vágás is, melyet az egyik rabló kése ejtett dülakodás közben, miután a törvénybíró hármát közülük már kómába pofozott. Legalábbis így tartotta a néphit, és csodák csodájára maga Levis is. Az öreg borbély ugyanis olyan feltétlen tiszteletet táplált magában a törvénybíró iránt, hogy eszébe sem jutott olyan szentségtörést feltételezni, hogy a "sebet ejtő dühös rabló" nem más, mint ő maga, a "gyilkos szerszám" pedig azonos lenne azzal a szerény kis békanyúzó pengével, melyet ő minden reggel élesre csattogtat a nadrágja szíján.

Aztán eltelt egy év, és nem történt semmi.

Hacsak azt a két üzenetet nem számítjuk, melyeket Marshall tábornok küldött, és amelyekben optimizmusra serkentette őket.

Most már, hogy kitudódott: mi a háttér ama titokzatos levélügynek, Williamsné is nyugodtabban aludt éjszaka, s az eddigi görbe tekintetét, amellyel a Spencer családra nézett, kiegyenesítette. S ha valaki azt állította volna, akár suttogva is, hogy a Spencer család kollaborál a rablókkal, személyesen kaparta volna ki mind a két szemét az orcátlannak.

Közben Rigoletto, aki sehogy sem tudta megemészteni foglyának megszöktetését, egyre bizalmatlanabb lett környezete iránt, halálra kerestette a kocsározt, akinek a hordójában az ellenség elrejtőzött — majd, hogy nem sikerült megtalálnia, olyan terrort veze-

tett be, hogy jelenlétében még pisszegni sem mertek az emberei. Aztán, hogy nem történt semmi, némileg megnyugodott, s kezdte azt hinni, hogy ott fenn valaki jó szemmel nézi a ténykedésüket, hiszen mi más, ha nem isteni csoda, hogy a megátalkodott törvénybíró lemondott eredeti szándékáról.

Tedd és Heléna szép egyetértésben eldegléltek Woodkinsban, Tom Spencerék gyakran meglátogatták őket, s a törvénybíró ilyenkor éjszakákon át beszélgetett a vejevel, hivatalának gondjairól-bajairól. Együtt szidták a tehetetlen Marshall tábornokot és a felelőtlen vezérkart, együtt vigadtak, ha Tedd egy-egy jó üzletet kötött a marhavásáron. Kedvtelve figyelte a veje ténykedését, aki hozzáértéssel kezelte virágzó farmját és anyagilag is egyre gyarapodott, s megróttá Helénát, amiért morgolódnia mert, hogy Tedd néha napokig magára hagyja egy-egy jó üzlet kedvéért. Fred, akinek egy hátsó szobája volt a lakásban, csak ritkán tartózkodott otthon, hetekre eltűnt és visszatérve sohasem számolt be útjairól az újdonsült házaspárnak, akik nem is igen zaklatták kérdéseikkel. Isten és az agglagények útjai kiszámíthatatlanok.

Boldogságukat csak az árnyékolta be egy rövid időre, hogy a jó öreg Hugh egy nap megunva földi alberletét átköltözött a másvilágra. Ugyanazon a napon, amikor Heléna erre a világra hozott egy fiúgyermeket: Jimmyt. A Spencer család még ki sem örvendezte magát, máris érkezett a másik unoka: Jack. Spencer mama, férjének nagy megrökönyödésére hetekre Woodkinsba költözött, unokái növekedésére felügyelni s csak olyankor tért haza, amikor hírvét vette, hogy Tom az erdőbe jár vadgyümölcsöt enni.

Ami a fort royalbelieket illeti, amikor látták, hogy a kormány teljesen megelégedett róluk, s a Halhatatlan meg a többiek háborítatlanul garázdálkodnak, személyesen Robert Jeffersont küldték fel protestációval a fővárosba. A hevesvérű ifjú büszkén tért vissza fontos megbízatásából s bejelentette, hogy hatásos fellépésének eredményeként a hadsereg két napon belül itt lesz Fort Royalban.

Két év múlva aztán Tom Spencer üzenetet kapott Marshall tábornoktól, hogy ha megkésve is, de a "bölények visszatérnek", és optimizmusra serkentette őket.

Az üzenet érkezésének másnapján Fort Royal lakói hatalmas csinnadrattára ébredtek: három századnyi katonaság érkezett a városba, gyönyörű, egyenruhás daliák, kikenne-kifenne, ahogy katonaemberhez illik, és ami a lényeg: nehéztüzérséggel felszerelve.

Tom Spencer törvénybíró úszott a boldogságban. Tudta: ez már nem tréfa, nem délibáb — a Nap ma az ő tiszteletére búj ki az ágyából...

Tedd lerúgta lábáról a csizmát s hanyatt vágta magát a kemény, deszkából ácsolt ágyon. A kimerültség határán volt. A kettős életvitel, a mind a két oldalon való kényeszerű titkolózás lassan felőrlötte az erejét és az egészségét. A rablóknak sejtelmük sem volt arról, hogy főnökük a hét bizonyos napján tisztos állampolgár, aki gyereket nevel és marhákat tenyészt, kalapot emel a tiszteletes előtt és két hüvelykujját két felől a mellénye alá csúsztatva Woodkins ügyes-bajos dolgait vitatja szomszédaival. Ha pedig Helénának egy szép napon azzal áll elő valaki, hogy a

férje, aki esténként pillangókról és az okton-di pocokról mond mesét a gyerekeknek, a hét bizonyos napjain csőre töltött puskával tartja sakkban a banktisztviselőt, míg emberei kiürítik a kasszát vagy megrémült utasoknak veszik el a karóráját és a megtakarított pénzcsekjét, bizonyára nagy szemetet mereszt az illetőre s elszalad, mielőtt a közveszélyes őrült rátámadna.

Csak Tedd tudta, hogy ez a legvalósabb való, s még valaki, aki néhanapján Fred néven fordult meg a csinos kis woodkinsi farmon s előszeretettel idézgetett bizonyos, környezetében ismeretlen filozófusokat. Ezeket általában senki sem értette, s lassan az a vélemény alakult ki, hogy akinek a beszéde érthetetlen, az filozófus. Különben az alvilágban Don Giovanni néven forgolódott, s ügyfelei könnyes szemekkel emlékeztek meg róla különböző csendőrpasztokon, amelyeken egy idő után immár bizonyos népszerűsége is szert tett. Nagy, fekete homály gomolygott Tedd lelkében, mely minden járható kiutat eltakart előle, s bár tudta, hogy ez az állapot tarthatatlan, képtelen volt a döntésre.

— Főnök — nyitott be Garry —, az emberek beszélni akarnak veled!

Garry magatartása az utóbbi időben egyre inkább nyugtalanította a vezért. Gyakran kapta rajta, hogy sunyi tekintettel követi a mozdulatait, s hangjából az a fölényes gúny érződött ki, mely azon emberek sajátja, akik tudják, hogy a másik a markukban van. Persze, az alvezér nem tudhatott semmi igazán fontosat, hiszen ő és Don Giovanni mindig résen voltak, hogy titkaikat senki ne fűrkészhesse ki, de a gondolat, hogy bármely percben merényletet követhetnek el az ember ellen, ritkán a nyugodt éjszakák záloga. Hajdanán egyszerűen lepuffantotta volna, mint sok más riválisát, de hanyagságból elmulasztotta: hol azért, mert unta, hol azért, mert éppen más dolga akadt. Most már kockázatos lett volna megtenni: Garry túlságosan népszerűvé vált a csapatban. Főként az olyan intézkedései miatt, melyeket egy vezér nem engedhet meg magának, de az ő árnyékában az alvezér könnyedén megethet.

Az emberek már körben ültek vagy feküdtek, úgy várták az érkezését. Csak Garry volt talpon, mint egy mázlista kuglibábu.

— Mi a baj? — kérdezte Tedd, s tekintete elsötétült.

— Arról van szó főnök — kezdte Garry, s érződött, hogy előre betanulta a szöveget —, hogy változtatni kéne a dolgokon. Úgy hisszük, sokkal jobb üzlet is van, mint amit mi eddig csináltunk. Olyan, amiből meggazdagodhatnánk mindannyian, s mehetnénk a pénzünkkel a szélrőzsa minden irányába. Mert végül is nem akarunk itt megöregedni a hegyekben...

— Miről van szó?

— A marhavásárról...

Tedd nem tudta leplezni meglepetését. Mi a célja ezzel Garrynek? Arra akarja kényszeríteni, hogy szomszédai, üzlettársai állatait rabolja el? Vagy netán a sajátjait? Hogy így leleplezze?

Az alvezér tekintete áthatolhatatlan volt.

A levegőben feszült várakozás.

Aztán nagy sokára megszólal a főnök.

— Rendben van.

A hangja nyugodt, szinte derűs.

A csoport szétoszlik. Ezt a játszmát még megnyerte.

Estefelé száguldó lovas érkezik a tanyára: Don Giovanni. Az arca feldúlt, Tedd még nem látta ilyennek.

— Giovanni, mi szél hozott?

— Tedd — ragadja meg a karját a másik —, nagy baj van! Rigoletto üzent: az expedíciós hadtest Fort Royalba érkezett! Tom Spencer nem tréfált. Nehéztüzérség és háromszáz fő. Rigoletto kéri, hogy csatlakozunk hozzá, mivel ő a kiszemelt áldozat.

Tedd Barnes sápadtan ereszkedett vissza az ágyra. Furcsa mód, a hír hallatán megnyugodott. Vége tehát. Most minden eldőlt. Minden tiszta lesz és egyértelmű. Megszűnik a skizofrénia. Mert épeszű ember számára nyilvánvaló volt, hogy az ágyúk ellenében fikarcnyi esélyük sincs a győzelemre. Az út végén tehát ott vár rá Tom Spencer vagy a halál.

S nem mert volna megesküdni rá, hogy ez utóbbi nem lenne jobb.

TIZENHATODIK FEJEZET amelyben kitör a háború, majd átnyúlik a következő fejezetbe

Az öreg Levis a borbélyműhely küszöbén üldögélt, hetykén tarkóra tolt kalappal s elégedetten szemlélte a szokatlan nyüzsgést. Mintha tűz ütött volna ki a városban, mindenki az utcára tódult, s a lármás forgatagból néha-néha elővillant egy-egy kékegyenruha, hogy aztán gyorsan elnyelje a polgárok lökdösődő, kíváncsi gyülekezete. A gyerekek falkákba verődve nyargalásztak az utcákon s élvezték a váratlanul a nyakukba szakadt szabadságot, hiszen a felnőttek — sokkal fontosabb dolguk lévén — ezúttal megtorlatlanul hagyták az elkövetett csínyteteket. Fort Royal úszott a boldogságban. A háború kezdeti mámore, mely egy csapásra megváltoztatja a dolgok, a kimondott szavak és a tettek jelentőségét, a legjamborabb lelkeket is a hatalmába kerítette. Ezekben a pillanatokban mindenki fontosnak és nélkülözhetetlennek érzi magát, aki pedig nem, az áruló! Ilyen persze egy sem akadt.

Tom Spencer a második napja próbál megbirkózni az önkéntesek irdatlan tömegével, hiszen mind részt kíván venni a hadműveletben, mind jegyeztetni akarja a nevét a hősök közt, aki él, mozogni tud és férfinak tartja magát, hiába magyarázza nekik, hogy ennek könnyen az lehet az ára, hogy utána se élni nem fog, se mozogni, vagy ami a legrosszabb: már férfinak sem tarthatja magát. Ráadásul a katonai parancsnok, Ben Fafey, egy középkorú, pökhendi ezredes, aki mélyen lenéz és megvet mindenkit, akinek nincs a vállán rangjelzés, hallani sem akar arról, hogy civilek is besegítsenek a hadműveletekbe.

— Ugyan, Spencer úr — fakadt ki idegesen, amikor négy szemközt maradtak —, minek ide ez a sok balfácán? Még mindent eltalálnak rontani, s a katonáim életével fizetnek majd a nagylelkűségemért. Különben is ne játszodjunk háborúsdit, ha nincs háború! A rablók az első ágyúlövésre megadják magukat, s mindenki mehet haza palacsintát enni!

— Ezredes úr — szólalt meg csöndesen a törvénybíró —, önt félretájékoztatták, ami az ellenséget illeti. Nem vagyok híve magam sem a népfelkeléseknek, de ezúttal nem vásári lövöldözésről lesz szó...

Az ezredes fülig pirult mérgében, pedig

Tom Spencer nem tudhatta, hogy a katonái, egy régi eset kapcsán a háta mögött Bódé Ben-nek csúfolják a vezérüket. Évekkel ezelőtt történt ugyanis, hogy a század egy távoli kisvárosban tanyázott, és vásári ünnep lévén mindenki kimenőt kapott aznapra. Ben Fafey is megjelent menyasszonyával karöltve a vásári sokadalomban és büszkén bólintgatott jobbra-balra alázatosan szalutáló katonáinak. A céllövölde elé érve egy ideig türelmesen nézte az ügyetlenkedő legényeket, majd a menyasszonyához fordult:

— Drágám, mit lőjek neked? — kérdezte fennhangon, hogy mindenki hallja.

Körben megszűnt a lövöldözés, az emberek illetudóan a századosra figyeltek.

— Tudom is én — heherészett a lány —, talán azt a kis nyuszt...

— Oké, rendben — nevetett Fafey és pusztát kért.

Máig sem tisztázódott, hogy a sörét helyére ki tett robbanó golyót a fegyverbe. Mindenesetre, a lövés darabokra tépte a díszletet, a bódé pedig recsegve-ropogva omlott össze, s a hatalmas füstfelhő láttán körben kitört a pánik. A tulajdonos se élő, se holt nem volt, amikor előhúzták a bódé romjai alól, a százados pedig úgy vezették el a helyszínről, hogy egy értelmes szót sem tudtak kiszedni belőle. A menyasszonya még aznap faképnél hagyta, az esetből pedig szállóige lett: "Ellőtte, mint Fafey az esküvőjét."

Érthető tehát, hogy az ezredest — aki azóta is agglegény — kissé érzékenyen érintette Tom Spencer megjegyzése, s a vita dühös veszekedésbe torkollott. Ez — ha kiszivárog — talán rányomta volna a bélyegét az emberek hangulatára is, de szerencsére a delután folyamán megérkezett Marshall tábornok megbízólevele, amelyben egyértelműen Tom Spencert nevezte ki az akció főparancsnokává, s így — ha kelletlenül és morgolódva is — az ezredes kénytelen volt beadni a derekát. A törvénybíró így aztán két tartaléksereget szervezett az emberekből s pontos feladatokat jelölt ki számukra a már régóta elkészített haditerv keretén belül.

A hadsereg megérkezése óta csak enni és aludni járt haza, s Spencer mama hiába ostromolta kíváncsiságú kérdésekkel, egy szó nem sok, annyit sem tudott kihúzni belőle. Mindenre csak szűkszavúan "igen"-nel vagy "nem"-mel válaszolt és feltűnően keveset evett. Az éjszakát átforgolódta, arca megsápadt és lefogyott, mozdulatai energikusabbakká váltak. Mialatt a város odakint ünnepelt, ő gondterhelten hajolt a térkép fölé, s a megszelídült ezredessel órák hosszat vitatták a különböző lehetőségeket. Aztán harmadnap este vacsora után Spencer mama kezére tette a kezét és szokatlanul meleg hangon így szólt:

— Akkor hát holnap indulunk...

— Holnap?! — rezzent össze az asszony, és amikor az urára nézett, váratlanul elhomályosult a szeme. Tudta ő, persze, hogy erre előbb-utóbb sor kerül és magyarázta is magának eleget, hogy Tomot semmi baj nem érheti már azok után, amiket a rablóknál átvészelt, de hiába — egy ilyen hírre soha sem lehet eléggé felkészült az ember.

— És Heléna?

— Heléna? — nézett maga elé a törvénybíró. — Ők bizonyára már tudnak a dologról, hiszen ilyesmit lehetetlen titokban

>>>>> folytatás a 14. oldalon

>>>> folytatás a 13. oldalról

tartani... Szerettem volna Teddet magam mellett látni, dehát...

Nem fejezte be a mondatot. Azért, mert ennek a mondatnak egyszerűen nem volt folytatása. Mert mit szóljon az ember akkor, ha a vejét egyáltalán nem érdekli a sorsa?! Az idegeneket pedig alig tudja távol tartani a harctól... Hiszen nem küldte volna ő a csata hevébe vagy az első vonalba, isten őrizzen meg az ilyesmitől! Csak olyan megnyugtató lett volna hallani a férfi meleg hangját, józan véleményét, mely talán ellensúlyozhatta volna a szeleburdi Fafey meggondolatlan fecsegését... De oda lett minden reménye. Tedd Barnes nem üzent, nem jött és egyáltalán nem adott életjelet magáról. A nehezeltetés nyomasztó érzésével állt fel az asztal mellől és kedvetlenül indult lefeküdni.

— Lehet, hogy oda van a marhákkal... — szólt utána Spencer mama engesztelően. — Tudod, hogy sokat szokott úton lenni.

— Tudom — mondta szomorúan Tom Spencer, és a feleségének most tűnt fel először, hogy megöregedett. — De attól még holnap egyedül leszek.

Fort Royalban ekkor még tartott a város előkelőségei által katonák tiszteletére rendezett bál, s a Keselyűk Orma felől áradó komor csendet fizekre szaggatták a lányok visítozásai és a bálozók vidám kurjantásai.

Aznapi délelőtt lovasok hosszú sora kígyózott a hegyi ösvényen a tanya irányába, s amikor az első a jövevények közül előbukkant a fák sűrűjéből, a ház körül heverészők heves üdvölgzése fogadta.

— Megjöttek! Megjöttek!

Vidám rohangászás kezdődött, s noha az emberek java része addig nem ismerte egymást, most régi ismerősként borultak a másik nyakába. A közelgő veszedelem árnyéka felébresztette bennük azt a kiirhatatlan közösségi érzést, mely a tizenkettedik órában mindig nélkülözhetetlenül teszi a másik ember társaságát, testének melege, hangjának megnyugtató csengését. Furcsa mód a rablók agyát is elborította a háborús mámor, és — noha okuk bőven lett volna rá — nem érezték szorongást a nagy összecsapás előestéjén sem. Ez alól talán csak a vezéreik jelentettek kivételt, ők ugyanis tisztában voltak vele, hogy ezúttal nem babra megy a játék, hogy a túloldalon most nem zöldfülű telepések vannak, akiknek szunyókálás közben kell lecsatolni a karóróját. Igaz: Rigoletto gondoskodott arról, hogy az embereiben mindig legyen annyi alkohol, amennyi szükséges ahhoz, hogy a lelkesedés lángja egy pillanatra se aludjon ki bennük. Don Giovanni a közel ötven főnyi csapatával még az este megérkezett, a Halhatatlan emberei pedig ma délelőtt csatlakoztak hozzájuk. Rigoletto nagy meglepetésére Tedd Barnest hiába kereste köztük.

— A főnökötök hol van? — fordult Garryhez.

Garry hanyagul vállat vont s odébb lépett.

— Legkésőbb ma este itt lesz! — nyugtatta meg Don Giovanni a fővezért, akit feldühített Garry arrogáns viselkedése.

— Ez a fickó nem tetszik nekem — intett utána a fejével Rigoletto.

— Én sem venném feleségül — mondta komolyan Don Giovanni s intézkedett, hogy Tedd emberei is teljes ellátásban részesüljenek. Amikor ez megtörtént, Bob irányítása alatt mindenki kivonult lövészárkot ásni a Rigoletto által megjelölt vonalon, mely a tanya biztonságát volt hivatott megerősíteni. Az ásáshoz nem szokott emberek szitkozódva kaparták a kemény talajt, de egy órai munka után még csak akkora volt az árok, hogy egy tengerimalac sem érezte biztonságban magát benne.

— Igyekezni, emberek — türelmetlenkedett

Bob —, ha nem lesz elég mély, egyenként lőnek le bennünket, mint a nyulakat.

— Azt hiszem, mi itt most nem lövészárkot ásunk, hanem a sárunkat — dörmögte bosszúsan az egyik s végigsimított verejtékes homlokán.

Bob abban a percben ott termett.

— Jones, ide hozzám!

A férfi kelleetlenül teljesítette a parancsot. Nem volt már túl fiatal, talán édesapja is lehetett volna az alvezérnek. De mostohaapja mindenképp.

— Jól figyelj rám! — ordította nekitűzülve Bob. — Aki most nem tesz meg mindent a győzelemért, az nem közénk való! Aki pedig nem közénk való, annak le is út, fel is út! Ott túl mindegyiketeknek jut egy kötél! Választhatsz!

Jones lehajtott fejjel kullogott vissza árkot ásni, és szürkület tájt Rigoletto, Bob és Don Giovanni kíséretében, elégedetten vehette át a kiépített hadállást. Don Giovanni tanácsára rönkökkel erősítették meg a földhányást, majd egy rakás kivágott bokorral az árkot is tökéletesen álcázták. Epp ezen munkálkodtak, amikor Rigoletto arra lett figyelmes, hogy mozgolódás, suttogás támadt az emberek között, és izgatottan figyelnek az ösvény irányába. Ő is odapillantott. A fák közt magányos lovas közeledett. Sápadt arccal, egyenes derékkal ült a nyeregben, és Rigoletto szívéből aznap este nagy kő esett le.

Tedd elhatározta magában, hogy a lehető legtermészetesebben fog viselkedni a búcsú pillanatában, hiszen Heléna abban a hitben kell maradjon, hogy őt egy halaszthatatlan üzleti ügy szólította el otthonról, és távolléte most sem hosszabb vagy másabb, mint annakelőtte. Szerencsére az asszony megszokta, hogy a férje nem avatja be bonyolult ügyleteibe, így ezúttal sem kellett különösebben magyarázkodnia előtte, csupán arra kérte meg Heléna, hogy a gyerekeket lepje meg majd hazajövelekor valami aprósággal. A búcsú mégsem sikerült a legkélembre, mert talán kissé hosszasan csókolgatta a fiúcskák üde gyermekarcát, mint máskor, vagy Heléna érezte úgy, hogy megremeg, amikor átöleli — mindenesetre az asszony szokatlanul meleg pillantással bűjt a mellére s olyasmit kérdezett, amit már évek óta nem:

— Szeretsz?

Tedd válasz helyett erősen magához szorította:

— Csak olyant kérdezz, amit nem tudsz — mondta aztán s hirtelen kifelé indult.

— Üzent a mama... — tört ki ösztönösen Helénából, talán hogy ezzel is visszatartsa még egy rövid időre a férfit. Furcsa mód, ma kivételes indítást érzett arra, hogy a férje nyakába boruljon és hosszasan-hosszasan kizokogja magát, mint mikor nyomja valami az ember lelkiismeretét, s könnyekkel szeretné tisztára mosni. Mert Heléna lelkiismerete nem volt tiszta, pedig igazából vétkesnek sem mondhatta magát. Mégis úgy érezte: az a kis titok, mint vízbe csöppentett tintafolt, egyre terebélyesedik s be-

feketi mindennapi életüket, komor dísztelként áll jövőjük hátterében s tönkretelheti mindazt, amit eddig közös erővel létrehoztak. Az ilyen kis titkokat azonban a legnehezebb felfedni, s józan (vagy annak vélt) esze mindig azt súgta az utolsó percben: most ne, még nem jött el az alkalmas pillanat. Tudta, hogy Tedd útjai nem veszélytelenek, s maga Tedd is (amikor könnyebb sebekkel tért vissza kiruccanásaiból) többször mesélt a marhatolvajokkal vívott csepetatéikről, de arra mindeztidig nem gondolt, hogy megtörténhet: a férje egy szép (vagy ellenkezőleg: borzalmas) napon nem tér vissza az útról, s ő özvegyen, a gyerekei pedig apa nélkül maradnak. S mintha csak pótolni szeretné korábbi felelőtlen gondtalanságát, csak úgy ömlött belőle a szó, késleltetve a férfi indulását.

— Azt beszélik, hogy apám fogja vezetni a hadsereget a Rigolettóék elleni harcban. A mama azt mondja: nagyon várt téged, hogy mellette légy ezekben a napokban, de megüzentem, hogy ez most lehetetlen.

— Igen — bólintott Tedd és a kalapjával babrált —, ez most tényleg lehetetlen. Pedig... szerettem volna én is az ő oldalán harcolni, csakhogy...

Még szerencse, hogy Heléna meghatódva a mellére bűjt, mert különben ezt a mondatot nem lett volna könnyű befejezni. Így azonban már nem igényelt befejezést, és a férfi nehéz szívvel ugyan, de útra kelt.

A hajnali órákban három lovas ereszkedett alá a sziklák közül az erdő fái közé: Rigoletto, Don Giovanni és a Halhatatlan. A terepet vették szemügyre és sebtében a haditervet is összekovácsolták, miszerint a lövészárkot Rigoletto emberei szállják meg, a jobb szárnyon — egyelőre elrejtőzve — Don Giovanni serege, a bal szárnyon pedig a Halhatatlan emberei foglalnak el állásokat. Mindhárman jó hangulatban voltak, a felhőtlen ég alatt a madarak gondtalanul zengtek indulóikat, egyszóval semmi nem mutatott arra, hogy néhány óra múlva életre-halálra menő harc helyszíne lesz a tisztás.

— Bevallom — szólalt meg Don Giovanni —, kezdetben egy fikarcnyi esélyt sem adtam magunknak...

— És most? Most már, gondolom, másképpen látod a helyzetet — vigyorgott elégedetten Rigoletto. — Ezt a sásfészket — úgyszólván — lehetetlen bevenni! S te, Halhatatlan — fordult Tedd Barnes felé, aki eltűnődve lovagolt mellettük — min gondolkodsz?

— Nem fontos — mosolyodott el szomorúan a másik. — Csak egy régi versike jutott eszembe, az, hogy: "Utas, vidd hírlul Spártának..."

Don Giovanni vidáman felkacagott:

— Ezt nevezem optimizmusnak!

— Miről van szó? — forgatta a fejét értetlenül Rigoletto.

— A Halhatatlan attól tart, hogy nem lesz méltó a nevére.

— Ugyan — legyintett Rigoletto —, ha fejkendő vénasszonyok potyognak az égből, az sem fog...

Hogy mihez kezdene az égből pottyant vénasszonyokkal, az már sohasem derült ki, mert ebben a percben hatalmas robbanás szakította félbe a beszédet, s a záporozó kövek elől a lovak rémülten hőköltek vissza. Az első ágyugolyó becsapódott a fák közé, s ők néhány pillanatig rémülten meredtek egymásra: mi volt ez?! És csak nehezen jutott el a tudatukig, hogy ez most már nem vicc, nem pletyka és nem hazugság — ez már maga a háború! S mint egy jelre, a három lovas elvált egymástól, s a következő percben elnyelte őket a rengeteg.

(folytatjuk)

LAKATOS MIHÁLY fordítása

SZŐCS ISTVÁN A királynő bajsa

Hol találkozhatunk olyan megoldással, hogy például a királynő keményen hegyesre és előre pödörött bajusszal kísérli meg az összeküvők szemét kiszúrni? Természetesen, csakis *stúdiószínpadon*. Amióta tudomásom van róla, hogy hajdan az egyiptomi királynők bizonyos ceremóniakon álszakállt viseltek, mindig rettegvén megyek el színházba és operába: most, most fog Gertrudis vadkanagya-bajusszal nekirontani Bánk bánnak, hogy fölhasítsa vele a — becsületét.

A *stúdió* szó eredetileg dolgozó szobát, műtermet, próbatermet jelentett, később a rádiónál (majd a televízióknál) adás-felvétel-közvetítő és -rögzítő termet is; a mai angol-szászban a legénylakás, a "garzon" is stúdió. Nyilván az ott folytatott tanulmányok miatt.

A szó a latin *studium*-ból származik. Ennek a jelentései: 1. törekvés, iparkodás, igyekezet, kedv, vágy, szenvedély, 2. hajlam, rokonszenv, érdeklődés, vonzalom, 3. pártoskodás, részrehajlás, elfogultság; valamivel való foglalkozás, kedvtelés, tanulás, tanulmányok folytatása, tanulmányozás; — mindez a *studeo* ígére vezethető vissza: törődik, igyekszik, törekszik és valakit pártfogol, támogat, valakinek kedvez (akár elvtelenül is). Valaha a bírálói nagyképűsködés egyik kedvenc fordulata volt: *sine ira et studio*, azaz *harag és elfogultság nélkül* (jelentem ki, állapítom meg stb.); a szellemeskedők a *sine ira ex studio* változatot alakították ki: harag nélkül, tanulmányozás céljából...

A *stúdiószínház* eredetileg a próbateremben tartott előadást jelentette: nincs függöny és díszlet, minden csak jelezve van; olyan mint a pincei borkóstolás; a bor még nincs palackokba szűrve, nem fehér asztalnál direkt a hordóból szopogatják, ászok-fákon üldögélve, vagy a hordók oldalához támaszkodva, félhomályban; — innen az atavisztikus vonzódás a pincészház ideájához is... Később felvette a *pódiumelőadás*, de főleg a *kamaraszínház*, azaz "kis színház", kicsinyített színház, sőt a művészszínház jelentést is, lényegében helytelenül. Ami az utóbbiakról

megkülönbözteti, az a stúdió színház kísérletező, kísérleti jellege.

Kísérlet: nemcsak olyan műveket előadni, amelyeket nem szoktak, vagy nem mernek nagyszínpadon játszani; nem éri meg a befektetést, a díszlet, jelmez költségeit, de érdemes megszólaltatni a sohasem hallott szöveget, akár edzőruhában, vagy pulloverbe öltözve; akár ládákban, vagy szobafestő létrákon ágálva is. A legtöbb kísérletezés azonban sajnos a kipróbált, bevett, elismert és jól ismert dramaturgiai alkotások és megoldások számlájára, terhére vagy rovására keletkezik.

Ugyanazt — másként! Az eszme kitűnő: mindég, mindent ki kell próbálni másként is; más szemszögből, más beállítással. Hiszen így fantasztikus dolgok derülhetnek ki, mint Newton állítólagos almája kapcsán: miért nem eshetett volna az az alma nem a fejemre, hanem felfelé, oldalt; illetve, akkor mi van, ha valami kimozdul a megszokás által ésszerűnek nyilvánított irányból? És bebizonyosodik, hogy nemcsak az addig ismert irány járható...?

Csak hogy — az egész emberi művelődés és civilizáció (kultúra és civilizáció nemcsak németül, magyarul is két különböző valamit jelent) a hosszú évezredek során egy nagyon banális, konformista tétel alapján jött létre, egy olyan tétel alapján, amely minden avangárdista, proteszticista és újdonság-üldözőnek nevetségesen, kínosan, sőt szégyenteljesen hangzik: **MINDENT A MAGA HELYÉN ÉS A MAGA IDEJÉBEN!** Magára valamit is adó, ígylekvő, "stúdiózus" színházi rendező (természetesen modernista) csakis azzal kezdheti, hogy ezt a megalázó, polgári, sőt kispolgári, feudálteokratikus elvet elvesse.

Ennek folytán két lehetőség áll nyitva a stúdió előtt: a stúdió kísérleti körülményeit fölvenni a nagyszínpadra, azaz a rendes előadásokat "quasi-kísérletivé" tenni, vagy pedig: egyáltalán megszüntetni a nagyszínházat, és csak stúdióban gondolkodni.

Minden látszat ellenére, a kísérletező színháznak magam is mindegy nagy híve voltam, de sohasem volt szerencsém az ötleteimmel és a javaslataimmal. Nagy kísérletre láttam lehetőséget például Goethe *Stella* című drámájával: e darabnak két befejezése van; egy "totál-hepiend", azaz vadromantikus, felforgatóan nonkonformista, és egy

Friederike Brion Goethevel

szokványosan, de hitelesen tragikus.

Egy férfi két nőt szeret (egy más után), mindkettőt egyforma szenvedéllyel, de a beteljesülés során mindkettőtől elmenekül, mert a szerelem szabadságában korlátozva; a két nő megismerkedik egymással, nem tudják, hogy a szerelmük közös; nagyon-nagyon megszeretik egymást. A véletlen csodálatos játéka folytán ugyanazon a délutánon megérkezik a kalandorságát megunt férfi; iszonyúan kínos helyzet alakul ki; az első befejezésben a két nő összebékülve közös férjüket nyakába borul, mielőtt az teljesen magához térhetne; így kimentik őt is és a nézőt is zavarából, a jövőbe utalva át a végelszámolást; a másodikban a fiatalabbik nő megmérgezi, a lovag meg föbelevi magát.

A legizgalmasabb az, hogy a két, tökéletesen ellentétes megoldás ugyanabból a helyzetből, ugyanazokból a replikákból alakul ki, mindkettő támadhatatlan szerkesztés, logikusan s végzetesen. És, ismétlem: *hitelesen*, sőt elhíphetően. Sok rendező-ismerősömet öltem az ötlettel, írtam is róla egy párszor, hogy elő kellene adni ezt a drámát — mind a két befejezéssel; előbb a tragikussal, utána az üdvözléssel; esetleg időnként megfordítva, mikor mit szól hozzá a közönség? Mindenki csak rázta a fejét, szerfelett ironikusan mosolyogva.

Végül, néhai Farkas István, Nagyváradon, megkísérelte, de — csúnya bukás lett belőle. "Eltekingett" Goethe dramaturgiai alapkonceptiójától és belső dráma helyett amolyan látomásos stúdió-látványosságra törekedett. Nem tudom, rá vonatkozik-e egy mostanában megjelent bírálat alábbi mondata: "hiszen a darabot e században csak egyszer, akkor is vidéken, gyér visszhanggal vették elő."

Az elmúlt évadban a pesti Új-színház is játszotta, de "Hogy a jó-szerével ismeretlen mű hosszú esztendő egyik legértelmeletlenebb, csak gyatrasága okán emlékezetes színházi vállalkozását

hivta életre, szomorú".

Ilyenkor kínosan érzem magam, a kedvenc kísérlet-ötletem miatt; de azonnal megvigasztalódom, az előadásról közölt fényképekre pillantva: mintha egy vidéki, műkedvelő Brecht-előadásról készültek volna; a kritika szerint, öt felvonásból "egy tagolatlan hetvenötperces keresztmetszet maradt, változatos díszletekből... egyetlen, néhány sejtelmes-szimbolikus elemmel berendezett absztrakt tér. A szereplők meztőláb vannak (a két nő valamiért meztelen félkarral is)...

...A cselekmény szempontjából mulhatatlanul szükséges "kinn"-ek és "benn"-ek, időmúlások, belső folyamatok, szándékosan persze, elmaszatolódnak, összefolynak, magukkal sodorva a dráma egész folyamatosságát, minden stációját. Helyettük egyetlen tömböt kapunk, amely azonban belül üres."

Mindez, ismerős, ugye?

Azért mertem teljes egyetértéssel idézni kritikát egy nem látott előadásról, mert az elmúlt évek során akárhányszor olyan előadást élünk meg, amelyekre ez a bírálat szintén illik.

Rendezők nem egy-egy mű mai előadásának kivitelezésével kísérleteznek a *stúdióban*, hanem főleg emlékező tehetségükkel és utánpótlás képességükkel: mennyit tudnak visszaadni abból, amit valahol, jobb helyen láttak?

A fentemlített Stella *ünnepe* előadás is volt: Goethe születésének kétszázötven éves évfordulójára készült! A folyóirat is a jubileum alkalmából írt róla!

Visszont ugyanakkor: mi hogyan emlékezünk meg a költő, ezen belül is a nagyon nagy drámaíró évfordulójáról? Kolozsvár például Majakovszkijt és Spiró Györgyöt tűzte színre ez alkalomból, mivel hogy nem lehet állandóan Jókait és Mikszáthot játszani, s valóban; mint ahogy Goethét sem.

Más színház-aink?

(folytatjuk)

I Szántó Judit: Az ünnepektől visszaut. A budapesti Színház nevű folyóirat 1999. júliusi számában.

Bubik István és Nagy-Kálózy Eszter

BALÁZS IMRE JÓZSEF

A kijelentések helye

Válasz-féle Szőcs István

Mosdattunk szerecsenyeket című szövegére

Mindenekelőtt köszönettel tartozom Szócs Istvánnak, nem csupán azért, mert egy olyan adattal pontosította a Tanulók Könyvtára előszavairól szóló tanulmányomat, amelyet csak ő adhatott meg — hogy tudniillik a *Furcsa dolgok* című 1956-os Kosztolányi-kötet előszavát ő fogalmazta. (Az előszó alulírottja a könyvben Ifjúsági Könyvkiadó volt.) Azért is köszönettel tartozom, mert röviden megírta a Tanulók Könyvtára (TK) könyveinek és előszavainak a kulisszák mögötti történetét, azt, amit legfeljebb jelzésszerűen írhattam bele saját szövegembe (l. Látó 1999/5, 6, Sz. I. "futólagos észrevételeit" pedig a Helikon 1999/14-es számában). A cenzúrával, a kiadópolitikával való küszködés, a sikeres vagy sikertelen cenzúrakijátszó kísérletek a történetnek azt a részét képezik, amit pontosabban, részletesebben megírhatnak azok, akik az '50-es, '60-as évektől a könyvkiadásban dolgoztak.

Vannak azonban az Sz. I. írásában olyan állítások, amelyek pontatlanok, és olyan vélemények, amelyeket nem osztozok. Mielőtt azonban rátérnék ezekre, fontosnak tartom néhány szóban elmondani, hogy miért választottam a TK előszavait tanulmány-témául.

Először is nyilván azért, mert régi jó ismerőseim, állandó olvasmányaim voltak a középiskolában minden valamirevaló évharmadi dolgozat, tantárgyverseny környékén. Sőt, az érettségire, majd a magyar szakra való készülés során is. (A pontosabb időbeli behatároláshoz: főleg az 1990 és 1994 közötti időszakról van szó.) 1997-ben aztán egy magyartanárnővel arról beszélgettünk, hogy milyen segédanyagok, tanulmányok jönnek szóba az irodalomtanítás esetében, és (a magyarországi tankönyvek mellett) a Tanulók Könyvtára előszavaihoz jutottunk el. A dolog akkor vált érdekessé, amikor a tanárnő elmondta, milyen nehézséget okoz neki eligazodni az olyan vélemények között, amelyek az órákon felvetett műértelmezéseinek "marxista beütéseire" vonatkoznak. Az iskola, az egyetem sok évtizedes hatása alól nyilván nehéz kivonnia magát bárkinek, és főleg nehéz akkor, ha a hazai műértelmezési nyilvánosságban csak nagyon esetlegesen vannak jelen más értelmezői iskolák — amelyeket olvasva nyilván könnyebben elkülöníthető lenne: mi a marxista beütés és mi nem. Talán azért sem, mert nincs (még) meg ehhez a megfelelő fórum. És azért sem, mert a Magyarországon forgalomban lévő újabb kismonográfiák, tanulmánykötetek a rossz könyvterjesztés — és a Romániai Magyar Zsebbhez mérten magas árak — miatt csak szűk körben hatnak. A Tanulók Könyvtára kötetei és előszavai azonban még mindig széles körben elérhetők.

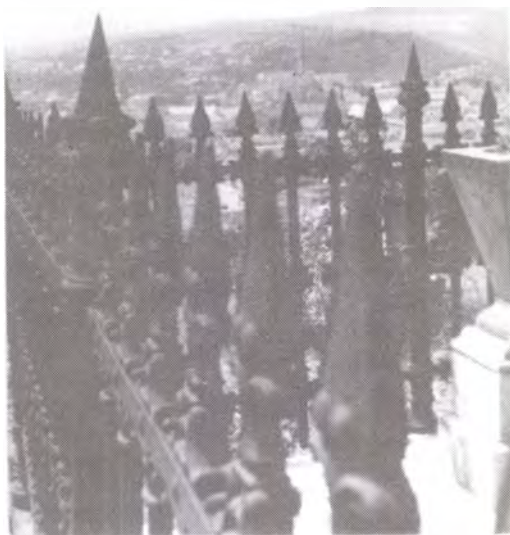
De jönnek a pontosítások.

a. Nem érték egyet Sz. I. véleményével, hogy az olvasók kilencvenkilenc százaléka átugrotta volna a Kosztolányi-kötetek (és a többi TK-kötet) előszavát. Igazán jó ellenérvet persze csak egy olvasásszociológiai felmérés jelenthetne, így inkább a TK könyveinek rongyos közkönyvtári példányaira, aláhuzigált előszavaira, illetve a ta-

nulmányomban idézett tanári megállapításokra hivatkozhatok. Érdekes történet egyébként, amit Sz. I. elmesél az előszavai kapcsolatát visszajelzésekről. Hogy egyetlen Kosztolnyi-előszaváról

mondta neki valaki, hogy nyomdahiábát tartalmaz, míg Camus, Kipling vagy az Ördög-szekér kiadásakor elárasztották észrevételekkel, amelyek nem a nyomdahiákról szólnak. Ez a történet számomra arról a körről, arról a nyilvánosságról is szól, amelyben Sz. I. otthonosan mozog. Felnőtt értelmiségi, főleg írói körökben nyilván sokkal fontosabbak a Camus vagy a Kipling könyvei. Egy oktatási folyamatba bekerülő szöveggel viszont kísérteties dolgok történnek. Az a hatás, amit egy bestselleríró gyakorol a közönségére, elenyésző ahhoz képest, amit egy tankönyvíró, egy tankönyvbeli szerző, vagy egy kötelező (netán ajánlott) bibliográfia szerzője fejt ki. Ez utóbbiakból — tetszik, nem tetszik — vizsgázni kell, még azoknak is, akik később alig fognak irodalmat olvasni.

Nem azzal kívánom megcáfolni Sz. I. sa-
ját hatását illető kételyeit, hogy: én márpedig
lelkes olvasója voltam az előszavainak. In-
kább azzal, hogy: a TK-előszavak máig is
szerepelnek a BBTE magyar szakára való
felvételizők bibliográfiájában (ajánlott köny-
vészetként, még lehet nézni a felvételi hirde-

tőket), azzal, hogy nincs más, széles körben elérhető segédanyag (talán az ugyancsak Erdélyben kiadott kismongoráfiákon kívül, amelyekkel hasonló gondok vannak, mint a TK-előszavakkal), és azzal, hogy, legalábbis a '60-as évektől, tisztességes színvonalon vannak megírva (ha nem így lenne, akkor könnyű lenne őket megkerülni). Komolyan gondolom azt is, amit a tanulmányomban Ambrus Ágnes tanárnőtől idéztem: "a tanulmány egyrészt forrásmunka is, amely közelebb visz a műhöz, íróhoz, de mint műfaj is vizsgálható, szemléltető anyag lehet, mint az értekező próza egy fajtája". Valamiféle értelmezési modell is az előszó, ami szempontokat ad a diák vagy a tanár számára egy mű (bármely mű) megközelítésére. Ismétlem, mindez az oktatási folyamatban bármilyen módon (diáknak, tanárként) részt vevő érdeklődőre érvényes. A "nagyúri passzióból" olvasó, kialakult értékrendű felnőttnek valóban időpocséklásnak tűnhet előszavakat ol-

vasni. De amíg diák volt, neki is köze volt hozzájuk, akár elsődlegesen, akár tanári közvetítéssel.

Még valami. Nem szeretném démonizálni a TK-előszavakat, hogy mától márpedig veszélyes, tilos stb. őket olvasni. Tanulmányomban egy olyan "gyanakvó" olvasási stratégiát alkalmaztam, amely megszűri az előszavak állításait, és rámutat a nézőpontra, amely felől úgy látszanak a dolgok, ahogy. Miért problematikus ez a nézőpont (amely nyilván a TK-előszavak legtöbbször, mintegy 250-re jellemző)? Szerintem azért, mert nem tud, nem tudhat mit kezdeni olyan szerzők műveivel, mint — szinte találmomra mondom a neveket — Henry James, Proust, E. T. A. Hoffmann, Székely János, Ottlik Géza, Bodor Ádám stb. Ha ezeknél a szerzőknél valaki társadalombírálatról, társadalmi osztályok közötti feszültségekről, vagy (talán legjobb esetben) realista tükrözésről beszélne, az számomra vagy nagyon hamisan csengene, vagy óriási hiányérzetet keltene. Pedig ezek a szerzők mostanság valamiért fontosak, és kár lenne, ha az oktatási folyamatba nem kerülnének be olyan értelmezői fogások, lehetőségek, amelyekkel meg lehet őket közelíteni. Kosztolányi, Babits és a Nyugat jónéhány írója, költője nyilván helyet kaphat a fenti listán. Azért, mert az irodalom maga van rajta ezen a listán, s az, hogy az irodalom egy vonulatának alapkonfliktushelyzete szegényebbek és gazdagabbak között alakul ki, nem jelenti azt, hogy csak ez jó irodalom, vagy hogy ilyesfajta konfliktusok mentén kellene megközelíteni általában az irodalmat. De ezt nem kell Sz. I.-nek magyaráznom, az ő véleménye benne van abban, hogy átverekedte ezeket a könyveket a kiadási folyamaton.

b. "B. I. J. később szerzőik fogyatékos kultúrájának, kezdetleges irodalomelméleti felkészültségének, vagy csak személyes elfogultságainak tulajdonítja e szövegeket — mondja Sz. I. Erről szó sincs. Tisztában vagyok azzal, hogy az "irodalomelméleti felkészültség" főleg a '60-as, '70-es. években valami egészen mást, valami rossz ízű "Pityi Palkovozást" jelenthetett. (Annál erőteljesebbnek, hirtelenebbnek tűnik a "Bretteriskola" által hozott fordulat a '70-es évek végén.) Inkább azt gondolom, hogy az abban a korban korszerűnek, elfogadottnak számító értelmezési eljárások, és főleg azok irányultsága (miről szóljon az értelmezés) "átment" a legtöbb előszóba. Ezt pedig legtöbbször nyelvi fordulatok — nem mondanám minden esetben "zsurnalizmusnak", maradunk a "levegőben lévő fordulatok"-nál — hordozzák, ezért bifelődik az elemzésem annyit szavakkal és az értelmezési hálóval, amit azok belevisznek a műelemzésbe.

Itt azonban olyasvalami jön közbe, amit Sz. I. idéz a szövegemből, de nem ezt magyarázza aztán tovább: "a szakértői hatalommal és a felfogás-rendszerek tehetetlenségi erejével továbbra is számolni kell". Egészen egyszerűen arról van szó, hogy a tankönyvek, kézikönyvek '89 óta nem cserélődtek le, és hogy azokra, akik valamilyen módon "nevet szereztek" maguknak, továbbra is odafigyelnek, továbbra is olvassák régi munkáikat. Vagyis: nincs alternatív kínálat más nézőpontú elemzésekből. A meglévő pedig ismétlem, nagy hiányérzetet hagy egyes

>>>>>>>>>>>>

[illegible]

fontos szerzők megközelítésekor.

c. A TK-könyvek példányszámairól. "A négy előszó nyomán (összesen legalább tizenötezer példányban jelentek meg) egyetlen visszajelzést kaptam stb." — írja Szócs. A "legalább"-ot én "legfeljebb"-nek olvasom (valószínűleg elírásról van szó), a tizenötezer azonban mindenképpen alábecslés. Az *Aranysárkány*-ba nem került be a példányszám, az *Édes Anna* és *A lámpagyújtó éneke* viszont Sz. I. előszavaival együtt 42250, illetve 10140 példányban olvasható (vagyis a négyből két előszó is túl van már együtt az ötvenezen — gondoljunk ehhez képest a mai átlag 1000-es példányszámokra). A nagyobb teljesség kedvéért: Láng Gusztáv előszava mintegy 20000, a Kántor Lajosé 16200 példányban olvasható.

d. A *Pardon* rovatról. Amikor a tanulmányom *Kosztolányi irodalomszemlélete* című fejezetét írtam, úgy éreztem, nem lehet megkerülni a *Pardon* rovatot, annál is kevésbé, mivel a szakirodalomban mindenki pardo-
nozik. Beültem tehát a Központi Egyetem Könyvtárba, kikértem az *Új Nemzedék* című napilap 1919–1920-as évfolyamát, és a következőket találtam: a lap új folyamának 1919. szeptember 28-i, első számában (a lap azelőtt is létezett, más formátumban, a forradalom alatt viszont szünetelt) írja: "Lapunk felelős szerkesztője, Milotay István dr. egy jelentős újságírói, publicisztikai és szerkesztői múltnak minden tanulságával, díszével és jogcímével irányítja szellemi munkánkat. Közönségünk pontos, friss és kérlelhetetlenül keresztény-magyar tájékoztatását az ő vezetésével kitűnően hangszerelt gárda végzi." Következik a szerkesztők, állandó munkatársak névsora, a névsorban Kosztolányi is szerepel. A lapban viszont a cikkek gyakran aláíratlanok, a *Pardon* rovatban pedig egyetlenegyszer sem találtam aláírást. Kosztolányi csak néhány tárcát és verset ír alá a lapban. További kutatást igényelne tehát az, hogy: kire vagy mire hivatkoznak a tanulmányírók, amikor a *Pardon* rovat írását vagy szerkesztését Kosztolányinak tulajdonítják. Abban a korban ez alighanem nyílt titok lehetett, de egyelőre nem találtam meg azt az elsődleges forrást, amely Kosztolányinak tulajdonítaná a szerzőséget. A Kosztolányi Dezső: *Levelek-Naplók* (Bp., Osiris, 1996) című kötet például szemérmesen hallgat erről az időszakról.

A *Pardon* rovat rövid, néhány soros jegyzeteskéket közöl, amilyenekkel manapság is tele vannak a lapok. Valamilyen visszásságot szemel ki, például valamelyik közéleti személyiség aktuális nyilatkozatát, és összeveti a Károlyi- vagy a Kun Béla-időszak alatt képviselt véleményével. A rovat egyéniségét a sajátos, szabadkozást parodizáló hangnem adja, a "pardon" szó gyakori ismétlése. De legjobb, ha teljes egészében ideiktatom az 1919. október 15-i lapszám egyik *Pardon*-írását. "Mérhetetlen öröm. Kinek van mérhetetlen öröme ma reggel? A Pesti Naplónak van mérhetetlen öröme. Minek örül olyan mérhetetlenül Hatvany Lajos lapja? Hatvany Lajos lapja a nemzeti hadseregnek örül olyan mérhetetlenül. Miért, miért, miért? Először azért, mert »ez a hadsereg évszázados álmok megvalósítását jelenti számunkra«, igen, mindnyájunk számára, a Pesti Napló számára is. Amely ha nem is évszázadokon át, de éveken át leköpett minden katonai uniformist, min-

den katonaságot, a pacifizmus őrlöngő der-
vise volt és züllesztett a magyar hadseregen
annyit, mint Pogány József, — és nem akart
katonát látni, még annyit sem, mint Linder
Béla. De örül neki másodszor, azért, mert
»vele és általa, az ő szárnyai alatt akar végre
a Rend és a Munka ígéretföldjére eljutni.«
Amely rendet és munkát Hatvany Lajos for-
radalma fordított föl, nem tudván, hogy az
ország fölfordulása megbosszulja magát a
kiadóhivatalon is és csökkent példányszá-
mok alakjában mint visszarepülő boome-
rang sújtja mellen az elröpítőjét. »Hiszen ha
lesz belőlünk valami — végzi a Napló —
Isten után neki, a nemzeti hadseregnek kö-
szönhetünk majd legtöbbet.« Pardon, a nem-
zetre méltóztatik érteni, vagy a kiadóhi-
vatalra?"

Ilyesmi a *Pardon*-rovat. Ez a műfaj nem tud általánosan antiszemita lenni, éppen azért, mert a "vádak", piszkálódások személyre szabottak. A környezet, a kontextus viszont vehemenssen antiszemita, bolsevistákat és zsidóságot azonosító. Az első néhány hónap Új Nemzedéke lényegében arról szól, hogy a Kun Béla-korszak sérelmeit felszólítja, és szemet szemért-alapon és érvéléssel "megfizessen" értük. A kontextusba beletartoznak még a román hadsereg állandó közleményei a címlapon, a Cenzura XY (változó román név) jelzések, a fehéren maradó hasábok, a bolsevistákról, "árdrágítókról" szóló cikkek, de az ilyesfajta apróhirdetések is: "Férjhez adnám 22 éves húgomat tisztességes keresztény iparoshoz vagy kereskedőhöz. Hozománya 30 ezer korona. Levelek »Boldogság« jeligére a kiadóba." Vagy: "Társat keresek kis birtokomhoz. Szakértelem nem szükséges. Leveleket »Tavasza« jeligére kérek a kiadóba."

e. Novák Antal és a pisztoly. Beismerem, egy kissé meredek volt az asszociációm, amikor Sz. I. mondatát ("csak arra van bátorsága, hogy a fegyvert maga ellen fordítsa — és ne ellensége felé") a marxista forradalmiság koncepciójához kapcsoltam. De komolyan gondolja Sz. I., hogy jobb írói megoldás lenne Kosztolányi részéről, ha — a régi spanyol etika vagy a lovagi eszmények szellemében — Novák Antal inkább Liszner Vilmosra sütné rá a fegyverét?

Ennyit szerettem volna hozzátenni Sz. I. írásához. Ami a Genette-re, Derridára és a Pithy Pallcockra való hivatkozásokat illeti, azok léteznek. Amikor azon töprengtem, hogy miként lehet az ideológia működésétten érni az előszavakban (egyáltalán: hogy miként működik az ideológia), akkor a nyelv lemerevedéséhez (a problémátlanul használt, elvont fogalmakat jelölő szavakhoz), illetve az odavetett, nagy értéktöltötű szavakig jutottam el. Végző soron az előzhelyesüléshez. Valóban, a hivatkozások is előzhelyesülhetnek. Olyankor szokott aztán fordulat bekövetkezni az értelmezési stratégiákban. De: 1. Távol állunk attól, hogy a romániai magyar kulturális sajtóban, írott formában közhelynek számítsanak a fenti hivatkozások. Hogy sutognak róluk, az más. 2. A közhely akár igaz is lehet. (Bár vonzó nézet az is, amelyik szerint épp attól válik hamissá, hogy közhely.) A kijelentéseknek megvan a maguk helye, a kontextus, amelyben jól érzik magukat. Ha kikerülnek onnan, váratlan dolgok történhetnek velük. Ezért érdekes ez a téma: az ideológia beférkőzése a nyelvbe.

Tűnődések (11)

Goethe "több életre valót élt át", és még több alkotónak valót alkotott. Nem "csupán" a művének élt, hanem "művelte" is — bőségesen — az életet. Sokak szerint éppen élete a legnagyobb alkotása.

A madarak — írja Goethe — a természet nagyon késői teremtményei. Magyarul hozzáfűzhető: fokozatosan érvényes ez a jómadarakra, vagyis a csibészekre.

Goethe maga nevezte — és okkal, nem pillanatnyi okkázio jegyében — egész költészetét alkalminak. Alkalmasint (értsd: bizonyára) mégsem véletlen, hogy sehol sem dicséri Malebranche okkazonalizmusát, mely szerint a testi és a lelki jelenségek csak alkalmi, alkalmi okai, nem igazi okai egymásnak.

Leibniz nem éppen naivan és semmiképp sem cinikusan-apologetikusan, a múltat és a jelent szentesítően mondta, hogy ez a világ az összes lehetségesek közül a legjobb. Goethe világosabban fejezte ki magát: "Azt szeretem, ki a lehetetlenre vágyik."

A jelen belehull a múltba, de múltba hulltan is nagyon beleszól a következő, egyre jövő jelenekbe. — Érdekes, hogy 'az idő most folyó szakasza' jelentéssel a *jelen* szó Katona Józsefnél bukkan fel, mintegy 180 évvel ezelőtt.

§
Nevezetes hely ez a Brassó. Ott születtem.

§
A szilva szónak még Besztercén sem
Transilvania a rokona, hanem *slibovica*.

§ A Holdra lépő Neil Armstrong mondotta: "Kis lépés az embernek, hatalmas ugrás az emberiségnek." Laikus számára meglepő, hogy angolul az ugrás, nem a lépés *leap*. (Az utóbbinak rokona a német *laufen* 'fut'. A *fut* igénknek nincs román rokona.)

§
Kaprevár: a legkorábbirol, 1337-ből ki-
mutatott román eredetű erdélyi település-
név. Kaprevár Lippától kelet-délkeletre
van, észak-keletre a Nápoly-öbölbeli,
Capri nevezetű szigettől, amelyet álmo-
mban látogattam meg, miközben félsze-
nem kecsegtető kapriccal, szeszéllyel
kápráztott.

A Szent István király tiszteletére rendezett állami ünnepségen, 1999. augusztus 20-án mondott beszédében Göncz Árpád köztársasági elnök ismételtén szölt az európai értékrendről; erősen hangsúlyozta az értékteremtés fontosságát, a bizonyított, megőrzésre érdemes értékek átmementő voltát, az azonos érdekek és értékek üdvös, egyesítő szerepét, azt a hitét, hogy nemcsak Európában mérí majd Európa a maga értékeit. Minderről az is eszünkbe juthat, hogy magyarul jelent meg — 1906-ban — az első olyan könyv, amelynek címében az *axiologia* szó díszlik. Szerzője — Böhm Kárl — ma is, továbbra is megszívlelendő, axiotropikus, értékközpontú filozófiát hirdetett.

HAJÓS JÓZSEF

"Klasszikus értékek — modern formanyelv"

Állami Magyar Színház — Kolozsvár

Az 1989. decemberi fordulat a cenzúra megszűntével kétségtelenül könnyebbé hozott — ezt kihasználva lehetett végre bemutatni Székely János drámáját, a *Caligula helytartóját* (1990. március 10.).

Vendégrendezők meghívása javított a színház helyzetén, mert mielőtt ide szerződött volna Tompa Gábor végző osztálya, vendégrendezők nélkül a színész- és rendezőhiány égető akadálya volt a 200 éves fennállását ünneplő magyar színház munkájának. Az 1992-es évadban azért is vállalkozott Boér Ferenc, Csiky András, László Gerő, Tompa Gábor közös rendezésre. 1992. április 5-én mutatták be Szilágyi Ede *Liliomfi* című zenés vígjátékát Mészöly Dezső átdolgozásában. "A múlt színi-évtárában szerződött Kolozsvárra Kövesdy István, eddig vendégrendezésekkel pótoltuk a hiányt. Molnár Ferenc az *Ördög* című vígjátékát az 1990—1991-es évadban Szabó Ágnes rendezte. Szép Ernő *Patika* című háromfelvonásos színdarabját Mózes István meghívott rendező állította színpadra, akárcsak Czeizel Gábor, aki könnyed ifjúsági előadást rendezett 1993. november 21-én: *Leander és Lenszirom* címmel. Ugyancsak ő rendezte Molnár Ferenc a *Pál utcai fiúk* című színművét, amelynek bemutatója 1995. március 24-én volt a sétatéri színpadon. Pécsről Vincze János 1992. május 17-én Spiró György *Csirkefej* című darabját rendezte meg a kolozsvári A. M. Sz. színpadán, az 1992—1993-as évadban Örkény István Pisti a *vérzivatárban* című darabját.

Árkosi Árpád volt a legfoglalkoztatottabb vendégrendezőnk. A következő előadásokat vitte színre: 1990 őszén Mrozek *Rendőrségét* Nagy Dezső és Csiky András játéka tette emlékezetesen félelmetessé. Színrre vitte Katona József *Bánk bánját*. Spiró György *Az imposztor* című darabjának bemutatója 1994. június 1-én volt.

Következett Füst Milán *Máli néni* című vígjátéka. "Feltűnő ebben a vígjátékban — írja Kacsir Mária bírálatában *A Hét* 1995. március 17. számában — a kettős kötődés: a színpadi realizmushoz éppúgy, mint a groteszk játékossághoz és többértelműséghez. Az alaphelyzet egészen olyan, mint egy korabeli szabványvígjátékban...: a szép, fiatal titkárnőt a gyárigazgató apa is meg a fia is ostromolja a szerelmével, de Margit a jámbor könyvelőt szereti.

Majd Carlo Goldoni-vígjáték következett: a *Chioggiai csetepaté*. "A piszkos-világosdrapp deszkákból ácsolt karámszerű építmény deszkaablakain kikiáltóhagyon kotkodácsoló nők körmonfonságát vajmi kevéssé ellensúlyozta a kihallgatásjelenet megjatszott szigora. A tükörsima fejű tisztiszolga, plakát szerint: Hatházi András ügyefogyottan üldögél a színpad előterében, s a "pulpitus" mögött. Hatházi András tehetséges karakterszínészünk, aki Georg Büchner *Leonce és Léna* című színművében bizonyította már képességeit, mozgáskultúráját. "A lencsevégre kívánczó" koreográfia remélhetőleg a sétatéri színház elengedhetetlen tartozéka marad..."

"Tompa Gábor Shakespeare rendezéseit előadásszámban lekörözte Ionesco abszurdja: *A kopasz énekesnő*, amelyet az 1992-es évadban rendezett, akárcsak a Shakespeare vígjátékot: a *Szentivánéji álmot*." "Tompa Gábor ismét színpadra vitt nézőközönség előtt, vagyis az ott kialakított "stúdiószínházban", a díszlet- és jelmeztervező Dobro-Kóthay Judittal és egy kis színészcsapattal az emberi kapcsolatok kiüresedésének szigorúan stilizált, minden mozdulatában kiszámított, magas esztétikumba fordítottan neveléses játékát szervezte meg." (A) Figyelemreméltó *A kopasz énekesnő* angliai turnéja alkalmából megjelent további kritikák

is: "Az egész előadás gyors visszapörgetése talán a történelemmel játszható "gonosz" játékok lehetőségét is sugallja. A társulat energiája és Ionesco nyelvi humora egyaránt lenyűgözőek, ezért érdemes megnézni az előadást." Benedict Nightingale: jegyzetek helyszűke miatt *The Times*, 1993. október 14.

"Ionesco híres, de ritkán előadott darabja új, diadalmas és rendkívül ötletes változatban látható a Kolozsvári Magyar Színház előadásában. Ionesco világában cselekvés és motiváció, szándék és megnyilvánulás, nyelv és jelentés nem alkotnak összefüggő egységet. Fantázia-dús vízió egy totalitárius világ életviteléről. Tompa Gábor úgy rendezte meg, mint egy kegyetlen, primitív baletet, melyet eleven marionettek táncolnak, s mély lélegzetállító színpadi élménybe torkoll: az egész előadás hihetetlenül precíz, gyors visszapörgetésébe." John Peter: *The Sunday Times* 1993. október 17.

"A vizuálisan lenyűgöző, örült humorú előadás megdöbbentette és állandó ébrenlétben tartotta a közönséget. Hogy az angol feliratozást fölöslegesnek éreztük, az a szereplők rendkívüli mimikájának és gesztusrendszerének köszönhető... Könnyen érthető ezek után az a számtalan díj, amit ez a produkció magáénak tudhat". Pauline Cooper, *Yorkshire Evening Post* 1993. november 2.

Az 1992—1993-as évad másik kiemelkedő eseménye Albert Camus *A félreértés* című színműve. Az 1993-as évad legsikerültebb rendezéséért kijáró díjat Tompa Gábor kapta Camus *A félreértés* című drámájának színpadra állításáért.

Moartea fratelui nostru (Testvérünk halála) címmel Marian Popescu méltatta az előadást: *Camus a kolozsvári magyar színházban a Romania Liberă* hasábjain.

Az 1996-os évadban Shakespeare-felújításokra került sor, az *Ahogy tetsziket*, *Vízkeresztet* és a *Tévedések vígjátékát* láthatták a kolozsvári nézők.

A Victor Ioan Frunză által színpadra vitt *Vízkereszt*ről méltatást olvashattunk a *Szabadság* oldalán. "Színek kavalkádja, ragyogó karneváli köztűm-kreációk, kavargó farsangi hangulat... A díszletek teljes hiánya lehetővé teszi az események gyors pergetését, a steril tér pillanatok alatt átalakulhat hercegi palotává, holdfényes tájjá, vagy térplasztikákkal telezsírt parkká. Így a hiány többletté válik és ... gazdagítja az előadást."

Mihail Bulgakov *Képmutatók cselzövése* című drámáját Tompa Gábor vitte színre 1995. február 3-án. "Sorsok, jellemeik, indulatok, heves szenvedélyek, tragikus búcsúzás az élettől, egy élet játékaival, történelmi korfordulatok, viselkedéskényszer és szertartásosság jellemzik Tompa Gábor mostani rendezését. A tömegszereplők mozgatójával a jól térérzékkelhető vizuális meditációnak szánt tükörök, lengőajtók, lépcsősorok, vastraverzek mind a rendező kompetenciáját igazolták."

"1992. októberében a kolozsvári Állami Magyar Színház és Opera színjátszásunk 200 éves évfordulóját ünnepelte meg. A rendezvényt sorozat kiállítás, koszorúzás, előadásokat, köszöntőket foglalt magába, méltó ünnepe volt intézményünknek".

"1994. Színházunk ünnepi műsorban méltatta azokat a színészeket, akiket koruk, a színházban eltöltött éveik száma az Örökös Tagság felvételére jogosított. A megnató hangulátú műsor az alábbi művészeket hívta a rivalda elé: Eisztrai Mária, Dorián Ilona, Orosz Lujza, Márton János, László Gerő, Senkálzky Endre."

VAJDA ZSUZSA

Petőfi svédül

Jól időzítve, a költő halálának 150. évfordulójára jelent meg Svédországban egy Petőfi-bibliográfia. A szerző, Stig Christofferson matematikus egyetemi docens, akinek egy magyarországi útja alkalmával annyira megtetszett a magyar nyelv, hogy hazatérve elkezdte tanulni. Az Uppsala Egyetem Finnugor Tanszékén volt is erre lehetősége, s e munkája eredetileg egyetemi dolgozatnak készült.

A bibliográfia célja, hogy ismertesse a svédül megjelent Petőfi-műveket, valamint mindazt, ami a költőről svédül megjelent. A kutatás tárgyát napilapok, folyóiratok és könyvek képezik, a lexikonok, irodalomtörténetek és útikönyvek kivételével. A szerző ismerteti a korábban megjelent hasonló célú bibliográfiákat, s a hibás vagy hiányos adatokat helyesbíti (2. fejezet). Munkájához az uppsalai Egyetemi Könyvtár és a stockholmi Királyi Könyvtár katalógusai sok új adatot nyújtottak, mintahogy a budapesti Széchényi Könyvtár és a berlini Staatsbibliothek is, ahol a szerző hosszabb-rövidebb időt töltött el kutatással. A bevezető ismertetés után időrendi sorrendben tárgyalja a fordításokat, s a költőről megjelent műveket (3-10. fejezet). Az első svéd nyelven nyomtatásban megjelent Petőfi-vers a Nemzeti dal, amely 1849. május 26-án látott napvilágot a *Den Nya Skanska Correspondenten* c. újság első oldalán egy a magyar szabadságharcról szóló cikkben. Itt sajnos hiányzik Petőfi neve s a fordítóé (G. I. Zerffi) is. A továbbiakban megtalálhatók mindazok a fordítók és írók, akik a svéd Petőfi-kultuszt táplálták, köztük olyan nevek, mint Birger és Karl Schöldström, Victor Emanuel Öman, Lotten von Kraemer s a finnországi Knut Ferdinand Ridderström. A fordítókról és a cikkek szerzőiről életrajzi adatokat is közöl a szerző. Külön fejezetben (11.) tárgyalja a híres svéd költő, Erik Axel Karlfeldt (1864—1931) viszonyát Petőfi költészetéhez, ismerteti a műveket, amelyek Petőfi hatását elemzik Karlfeldt költészetében.

A munkát egy magyar nyelvű összefoglalás fejezi be, majd mellékletként táblázatokban szerepel a fordított művek jegyzéke. Az első táblázat a magyar betűrend szerint csoportosítja a műveket, megadva a svéd fordítás címét, a fordító nevét, a publikáció évét és helyét. A második táblázat a versek svéd közlésének időrendi sorrendjét, a harmadik táblázat a magyar közlés kronológiai rendjét követi.

A mű értékes új adatokkal szolgál a Petőfi-kutatók számára, s ugyanakkor irodalomszociológiai szempontból is érdekes a svéd irodalomkutatás számára.

Stig Christofferson: *Petőfi på svenska*.

Finsk-ugriska institutionen Uppsala universitet Uppsala 1998. 186 oldal

DUGÁNTSY MÁRIA

egyetemi docens,
Uppsala

KÓDEX —

A kelet-európai történetírás XIX. századi fejlődésében két világosan elkülöníthető szakasz van.

A váltás alrégiók szerint is különböző időpontokhoz köthető. Abban az alrégióban, amelyet a legszívesebben Nyugat-Kelet-Európának neveznénk, s amelyhez a csehek is tartoznak, a szerves kapcsolat a felvilágosodással előbb bontakoztatja ki ezt a szakaszt, az oroszoknál nem sokkal később indul, s a balkáni területen kerül elő a legkésőbb, kivéve az itteni népeknek azokat a népréseit, amelyek a Habsburg-birodalom aire culturelle-jébe tartoznak, mint például a románok.

Ennek a szakasznak legfontosabb jellegzetessége, hogy a történetírás feladatát a nemzet szolgálatában jelölik meg. Ez az elsőrendű, s ennek minden egyéb alá van rendelve.

Csak saját nemzet története az érdekes, csak azt kell, sőt szabad kutatni. Ez a nemzeti látószög térben is elkülönül. Vannak esetek, amikor ez könnyen lehetséges, mint a csehek vagy akár a magyarok esetében. A balkániaknál ez már nehezebb, a határok koronként eléggé változóak voltak. A történetírás feladata ebben az esetben az volt, hogy azt a korszakot ragadja meg, amelyben az illető nemzet országa a legnagyobb kiterjedésű volt. S innen csak egy lépés, hogy ezt a területet kell a nemzeti történelem mindenkor területének tartani, legfeljebb időnként nem volt teljes a nemzet uralma, de ez csak sajnálatos kivétel.

Említettük már a mítoszokat. Nemcsak a kis balti népeknél találkozunk ilyenekkel, a német hódítás előtti korszak idilli békéjének és társadalmi harmóniájának a képében. A nemesség származása a lengyelek esetében, vagy a románoknál a dáko-román kontinuitás, pontosabban ebben a korban még a tiszta római eredet. A mítosznak a nemzeti identitás kiépítésében, igaz, egyre csökkenő, de nem jelentéktelen szerep jut.

A második, érett szakasz már jobban köthető a XIX. század második feléhez vagy utolsó harmadához, egy-két kivételtől eltekintve tehát már nagyjából egybeesik mindenfelé.

Most már egyértelmű, hogy a történelmet az elsőrendű források alapján kell művelni. Ezért fordul az érdeklődés az elbeszélő forrásokon túl minden egyéb — persze, csak írott — forrás felé. Ekkor indulnak meg a nagy forráskiadványok, a különböző corpusok és codexek, a diplomatikai anyag feltárása. Expedíciók indulnak a külföldön megtalálható források megismerésére. Persze az is egyértelmű, hogy ezeket a forrásokat kritikának kell alávetni. Elsősorban a középkori forrásanyag alapján dolgozzák ki, különösen a németek, a forráskritika szabályait. A korábban még elfogadott, sőt szentnek tartott hamisítványok kora lejárt.

Az is a nyugat-európai minták szerint alakul ki, hogy a történetíró feladata a kritikusan megvizsgált forrásokból a történeti tény feltárása. Ezeket a tényeket kell a fejlődés logikai menetének megfelelő sorrendbe állítani, egymással oksági kapcsolatba hozni s akkor már meg is van a nemzet története, vagy annak valamilyen részkérdése. A nagy nemzeti történeti szintézisek még a középpontban állnak, az oroszoknál minden valamirevaló történész megírja a maga szintézisét a nemzet fejlődéséről. De már egyéb témák is adódnak, egy város története például. Szokták ezt pozitivistáknak is nevezni.

Az is hozzátartozik a kor bevett szokásaihoz, hogy a történetírónak tárgyilagosságra kell törekednie, még saját nemzetével kapcsolatban is. A nemzet szolgálata most már magasabb, kritikusabb szinten adódik feladatként. De mint-hogy mégis még mindig a nemzet története a fő téma, ez pedig az állam története, vagyis politikai történet, szinte kizárólag ez állt az érdeklődés előterében. A történetírás egyéb ágai majd csak a századforduló táján kezdenek kibontakozni.

Részletek NIEDERHAUSER EMIL: Frantisek Palacky helye a Kelet-európai történetírásban (1999)

— INDEX

REFLEXIÓK 25.

Játék és Muzsika — 30 évben

Bárhon megfordulok itt és amott a mi közeli nagy világunkban, ha dél van, felhangzik valahol a közelben vagy a szélhozta hangok távolságában a jólismert hívójel, a szökdécselő vidámság hangja, és megszólal a bemondó: KI NYER MA?

Ó, ez már régen nem játék. Im-már harminc éve hangzik fel a *déli komolyzene*. A leghallgatottabb órában, a fő műsort sugárzó adón. Van-e még a világon ország, város, rádióadó, ami hasonló vagy azonos műsorral *tisztelegne* a komolyzene nagy remekművei előtt? Mert ez bizony *tiszteletadás* és nem játék. A zene nagy értékeinek *örömteli* megbecsülése. Íme az új szó: *örömteli*. Ezért nevezem én magamban a műsort: **ÖRÖM ÉS MUZSIKA TÍZ PERCBEN**-nek.

Hihetetlen jóindulat, pozitív energia árad a műsorvezetők hangjából, egyéniségéből. Végtelen gondos odafigyelés sugárzik a kérdések, feladványok megszerkesztéséből, a zenék kiválasztásából, egymásután-illesztéséből. És mindez még fokozódik a válaszadót segítő kérdések megfogalmazásában, a gesztusban, amely oldja a feszültséget a jelenlevőkben és a távoli hallgatókban egyaránt. Mert épp ez, a *távolban hallgatóra gondolás* az, ami ezt a műsort oly kedvessé teszi mindnyájunk számára. Nemcsak ismereteket közöl, nemcsak népszerűsíti a komolyzenét, de emberileg is közel hozza a sok tízezres, százezres hallgatósághoz. *Emberség és muzsika tíz percben* — ötlík fel akaratlanul is bennünk a címre ráhallott, igen-csak igaz, jellemző *szópár*, gondolatársítás. Én játszom, de ti vegyetek halálisan komolyan — ötlík fel emlémben költőnk, Szilágyi Domokos gondolata. Nem szószerinti idézet, csak a bennem megfogant emlék jutott most hirtelen eszembe. Hányszor gondoltam az adás hallgatása közben: *Ti ott játszottok*, hiszen zenéi találós kérdésekre érkeznek a helyes feleletek, *de mi itt*, a rádiókészülék mellett *halálisan komolyan veszünk benneteket*. A kérdező riporterral együtt küldjük, teleprojektáljuk a helyes választ — ha tudjuk mi magunk is a helyes megfejtést — és megkönnyebbülten lélegzünk fel amikor felhang-

zik "és aki válaszol: ..." szájából a várva várt zeneszerző neve, a műalkotás címe vagy egyéb, ami éppen a kérdésben elhangzott és választ vár. *Feszültség és megkönnyebbülés tíz percben*.

... és mennyi szép muzsika. Kodály álma e műsorban szinte kézzel tapintható valósággá válik: a **ZENE MINDENKIÉ**. Mert ez a tíz perc komolyzene — a szó igazi értelmében — **MINDENKIÉ**. Az elmúlt években bárhol voltam, Marosvásárhelyen vagy Pécsen, Kolozsváron vagy Győrben, Debrecenben vagy Szege-den, ha délben felhangzott a *komolyzenére hívó* szignál, egyszerűen otthon éreztem magam, *szűk szobánál sokkal nagyobb térben* egy nagy család tagjaként. A *Játék és Muzsika* családformáló erő. Nemcsak az otthonok kis, kedves világát, de a gondolat és érzés közösségének *nagy családját* is formálja. A mindnyánunkban benne élő *harmóniavágyról tanúskodik*: **CSALÁDI MUZSIKA TÍZ PERCBEN!**

Tíz percben?! Az idő nagyon relatív. Ez a rövid fizikai idő hatalmas lelki idővé terebélyesedik emlékezetünkben. *Harminc év tíz-percei* válnak bennünk *kozmoszus muzsikává*. E zene mindig **JÁTÉK VOLT AZ IDŐVEL**. Tehát: a zene lényege a **JÁTÉK**. Még a *muzsi* — *KA* szó kicsinyítő képzőjébe is belopakodott a játékos elem, mert bizony ez a tíz perc csengő-bongó muzsika: a *készítők*, a *részvevők*, a *rádióhallgatók lelki zenéje*.

Kedves **JÁTÉK ÉS MUZSIKA TÍZ PERCBEN!** Szeretettel köszöntelek harmincadik születésnapodon és még sok boldog évet kívánok neked mindnyájunk örömére; hozd el hozzánk a szép muzsikát. Remélem, a szerkesztők nem haragszanak meg a tegezésért, de minálunk akit nagyon szeretünk, azt tegezzük is, mert így fejezzük ki, *hogy hozzánk tartozik, a miénk*.

...
U. i. A harmincadik születésnapot ünneplő rádióadásnak magam is telefonos résztvevője voltam. Máig sajnálom, hogy az idő rövidsége miatt csak így, írásban tudom "elmondani" köszöntőmet. És azt is bánom, hogy Czigány György — kedves barátom — kérésére, hogy *min dolgozol?* — nem mondtam el, hogy egy nagyon kedves zenedarabot komponálok, *szép muzsikával, tíz hangszerre, sokféle játékos effektussal, kérdés-felelettel*. **CÍME? JÁTÉK ÉS MUZSIKA TÍZ PERCBEN.**

TERÉNYI EDE

HOL-

Az Erdélyi Könyv Egylet (EKE) évi közgyűlésére szeptember 19-én került sor a stockholmi Magyar Házban, mely alkalomból a közönség találkozott Páll Lajos költővel és festőművésszel. Az uppsalai egyetem tanára, Stig Christofferson *Petőfi pa Svenska* címmel tartott előadást Petőfi Sándor svéd fogadtatásáról és utóéletéről.

A Csíki Játékszín szeptember 26-án mutatta be Dragoş Galgotiu — F. M. Dosztojevszkij *Részek* című misztériumjátékát, majd október 2-án Molnár Ferenc *A doktor úr* című bohózatát.

A Magyar Írószövetség és a Prezent Könyv- és Lapkiadó október 19-én mutatta be a Magyar szárnyvonalak (Határon túli prózaí-

rók antológiája) című könyvet. A bemutatót Pomogáts Béla elnök nyitotta meg. Közreműködött Lázár György és Hajnal Éva zongorán. A műsoron: Liszt Csárdás obstiné és A Villa d'Este ciprusai, valamint Lázár György *In memoriam Karinthy Frigyes* című műve.

A Korunk Galériában szeptember 10-én nyílt meg Székely Géza kolozsvári grafikusművész kiállítása. Bevezetőt Takács Gábor mondott, Cseh Katalin verseit Bartha Enikő, a Szatmári Állami Magyar Színház művésznője olvasta fel. A Concordia vonósnegyes (Márkos Albert, Botár Gerő, Olimpiu Moldovan és Török Béla) Farkas Ödön I. vonósnegyesének két tételét játszotta.

A Korunk 8. számában Hajdú Farkas-Zoltán beszélget a 100. életévében járó Hans-Georg Gadamerrel (*"Rítusok nélkül nehezebb lenne az életünk"*). A lapból kiemelők továbbá Király László verseit, Pomogáts Béla *Polgári ethosz és polgári társadalom* című tanulmányát, Adrian Marino *Egyszerű gondolatok a polgári társadalomról* című esszéjét (Kovács Kiss Gyöngy fordítása), Lászlóffy Aladár *Egy nemlétező lovas szobor különböző vetületei* című írását; a Tollban Láng Gusztáv, Lászlóffy Aladár, Skultéty Csaba és Orbán István jegyzetei. A Téka

recenzensei: Balázs Imre József, Szekér Endre, Demeter László.

A pécsi Jelenkor közli egyebek mellett Visky András és Fekete Vince verseit.

A Hítel szeptemberi számában Lászlóffy Csaba versei olvashatók.

A Forrás 9. száma hozza egyebek mellett Bogdán László *A tükröklédér* című prózaírást, Caius Licinus Calvus verseit (Kovács András Ferenc műfordításai), valamint Balázs Imre József *Hervay Gizella és a Canon típusú fénymásoló* című esszéjét.

A Tokaji Íróklub augusztus 16-án kezdődött az Irodalmi nemzet? — Hagyományok, kérdések, távolatok az ezredfordulón című tanácskozással. Az előadó Pomogáts Béla és Kulcsár Szabó Ernő volt. A tanácskozás másnapján Szörényi László, Bányai János, Gálfalvi Zsolt, L. Simon László és Görömbéi András tartott referátumot. A tábor zárónapján Szabad fórum a század- és ezredforduló magyar irodalmáról címmel szólt föl egyebek között Margittai Gábor, Bertha Zoltán, Tornai József, Tóth Éva és Tózsér Árpád.

-MI

Őszi éjszakán

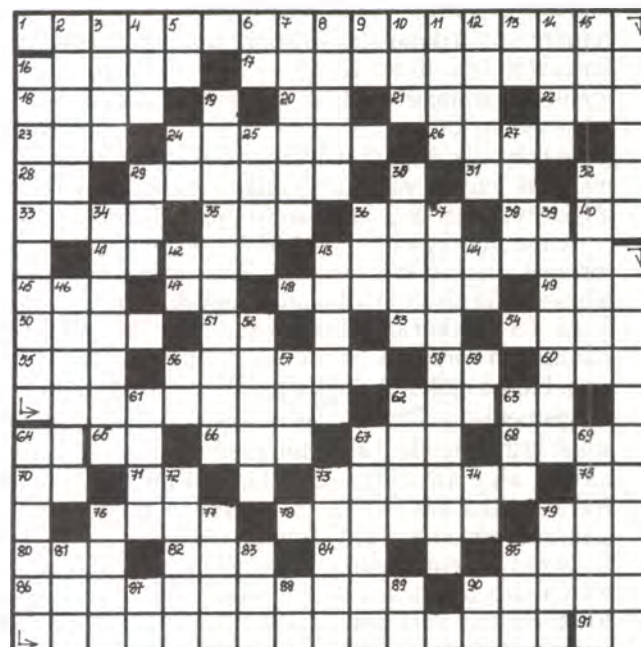
Rejtélyünkben Ady Endre versének egyik szakaszát idézzük a vízszintes 1., függőleges 16., 64., vízszintes 43. sorokban.

VÍZSZINTES: 1. Az idézet első sora (zárt betűk: A, H, A, K). 16. Több Vörösmarty-versek szereplő női név. 17. ...ellenége, ezt a verset is Ady Endre írta. 18. Női név. 20. Felvigyázó, fordítva. 21. Kén és tellúr vegyjele. 22. A föld irányába. 23. Holmium és oxigén vegyjele. 24. A bibliai Izsák felesége. 26. Ismert Csokonai-vers. 28. ŰM. 29. Nemesi család női sarja. 31. Tova. 32. Üres koporsó! 33. Falu Beszterce-Naszód megyében. 35. Héber férfinév. 36. Lárma. 38. Vajda Cecília. 40. Bank-betét! 41. Azonos a vízszintes 91. sorral. 42. Sporttrikó. 43. Az idézet zárósora (zárt betűk: E, É). 45. Baudelaire-kötet címe: Fleurs du... 47. Ver. 48. Szedett-vedett banda. 49. Spanyol, uruguayi és máltai kocsik nemzetközi betűjele. 50. Kovács ..., neves magyar énekes. 51. Házőrző. 53. Abál egyenmű hangzói. 54. Végtag, névelővel. 55. Nem egészen mafla. 56. Hiányzást nem ír be. 58. Parajdon is bányásszák. 60. Összeomlott ler! 62. Buzau és bukaresti kocsik betűjele. 63. Szolmizációs hang. 64. AV. 65. Nagy Zoltán. 66. Temérdek. 67. Római-karthágói háborúk neve. 68. Hordozható táblakép. 70. Tantál. 71. A nagy..., Korda István regénye. 73. Utóhangszeren játszó. 75. LN. 76. Öv. 78. Élénk színekben tobzódó. 79. SVE. 80. Angol személyes

névmás. 82. Fizetség. 84. Kiszáradt tenger! 85. Fakultás. 86. ...közt, Juhász Gyula verse. 90. Egyed..., kolozsvári költő. 91. OM.

FÜGGŐLEGES: 2. R. Strauss operája. 3. Törő. 4. Korszak. 5. Kiűritett laktanya! 6. Arzen. 7. A magyar porcelángyártás fellegvára. 8. Képződmény a Keleti-Kárpátokban. 9. Varga Károly. 10. A harmadik szintén. 11. Andalgás. 12. Mattia Pascal két..., Pirandello-mű. 13. Jó. 14. Őn és alumínium vegyjele. 15. Buzgóság, románul. 16. Az idézet második sora (zárt betűk: I, O). 19. Siker-jelző. 24. Igeköte. 25. Bibliai férfinév. 27. Nem halva. 29. Petőfi tábornoka. 30. ...bajt tetéz, szaporítja gondjait. 32. Ausztráliai futómadár. 34. A kiadásra vonatkozó adatok közlése. 36. Kergess fel! 37. Juhász Gyula-vers. 39. Húros hangszerek. 42. Alkotás. 43. Mossa föl! 44. Személyes névmás. 46. ...nem akarva. 52. ...Imre, neves magyar komikus. 56. Monte Cristo börtöne. 57. Szekér-elem. 59. Szibériai folyam. 61. Döf. 62. Lónév. 63. Gyümölcs. 64. Az idézet harmadik sora (zárt betűk: E, D, O). 67. Pléd. 69. Újságot böngésző. 72. A lámák hazája. 73. Nagy gyergyói község. 74. Házállat. 76. Koros. 77. Ritka férfinév. 79. Gyümölcsöt gyűjt. 81. Szigligeti személyneve. 83. Hangtalanul réselő. 85. Kén és molibdén vegyjele. 87. GU. 88. Költő. 89. Nagyalambfalván született költő névbetűi. 90. A Görzi elégiák c. verseskötet írójának névbetűi.

K. KOVÁCS ANDRÁS

A HELIKON 18. számában közölt, Tetők című rejtély megfejtése: A hídon szürkegémek. / A fellegek között fohászkodás / Cserépkorsóban friss víz, jó szavak / Születnek valahol a csöndben.

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs:
SZABÓ GYULA
SZŐCS ISTVÁN

Szerkesztőség:
LÁSZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY MARIA: olvasószervező
RAKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számitógépes tördelés: NAGY MARIA; nyomtatja a Misztótfalusi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, 132096

A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6283